

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**OSVJEŠĆIVANJE PRISUTNOSTI RODNIH STEREOTIPA
U USTANOVAMA RANOG I PREDŠKOLSKOG
ODGOJA I OBRAZOVANJA**

Diplomski rad

Tihana Golub

Zagreb, 2017.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**OSVJEŠĆIVANJE PRISUTNOSTI RODNIH STEREOTIPA
U USTANOVAMA RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA**

Diplomski rad

Tihana Golub

Mentorica: prof. dr. sc. Edita Slunjski

Zagreb, 2017.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Relevantna terminologija.....	4
2.1. Spol, rod, rodni identitet, rodna uloga, rodno tipiziranje, seksizam, rodna (ne)ravnopravnost.....	4
2.2. Predrasuda, stereotip, diskriminacija	6
3. Što podrazumijeva „ženskost“, a što „muškost“?!	8
4. Teorije usvajanja rodni uloga i rodni identiteta.....	10
4.1. Teorije identifikacije	10
4.1.1. Freudova psihoanalitička teorija.....	10
4.1.2. Lynnova teorija identifikacije.....	11
4.1.3. Parsonsova i Balesova teorija	11
4.2. Teorija socijalnog učenja	12
4.3. Kognitivno-razvojna teorija	13
5. Produkcija i perpetuacija rodni razlika.....	15
5.1. Biološka osnova	15
5.2. Socijalna osnova.....	16
5.2.1. Rodno tipiziranje u ranom djetinjstvu	17
5.2.2. Rodno tipiziranje u srednjem djetinjstvu i adolescenciji.....	17
6. Raznolikost utjecaja na (ne)prihvatanje rodni stereotipa u ranom djetinjstvu..	19
6.1. Uloga obiteljskog doma	19
6.2. Uloga ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje.....	21
6.3. Utjecaj vršnjaka/vršnjakinja.....	22
6.4. Utjecaj materijala i medija	23
6.4.1. Igra te izbor igračaka	23
6.4.2. Reklame	25

6.4.3. Dječja literatura	26
6.4.4. Animirani filmovi	27
7. Potencijalne posljedice prihvaćanja rodni stereotipa.....	29
8. Revidiranje rodni stereotipa.....	32
9. Inicijalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica	34
10. Mogućnosti i uloga pedagoga/pedagoginja	36
10.1. (Su)konstruiranje rodno osjetljivog vrtićkog okruženja.....	37
10.2. Savjeti odgojiteljima/odgojiteljicama za smanjivanje rodni stereotipa..	38
10.3. Osvješćivanje rodni stereotipa kod djevojčica/dječaka	39
11. Odgoj rodno netipizirane individue	41
11.1. Rodno nestereotipni materijali te mediji	41
11.2. Pravo na rodnu samoidentifikaciju	42
11.3. Rodno osjetljiv jezik.....	43
12. Empirijski dio rada - Inicijalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica za prihvaćanje konstrukcije roda i rodne ravnopravnosti	45
12.1. Problem i cilj istraživanja	45
12.2. Hipoteze istraživanja	46
12.3. Osnovne varijable	46
12.4. Način provođenja istraživanja	46
12.5. Uzorak	47
12.6. Postupci i instrumenti	48
12.7. Obrada podataka	48
12.8. Analiza rezultata	49
12.9. Rasprava	70
13. Zaključak	74
Literatura	76

Popis slika.....	79
Prilog 1. Anketa: <i>(Samo)procjena studenata/studentica – Inicijalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica za prihvaćanje konstrukcije roda i rodne ravnopravnosti..</i>	80

Osvješčivanje prisutnosti rodnih stereotipa u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Na djevojčice se već od samog začeca gleda drugačije nego na dječake – „mirniji“ su fetusi, kupuju im se šarene haljinice, a zidovi boje u ružičasto. Na taj se način okolini sugerira o kojem spolu se radi i kako da se prema djetetu ponašaju. S godinama su razlike sve vidljivije – djevojčice se ograničava u igri te izboru igraćaka, ohrabruje ih se pri izražavanju vlastitih emocija, potiče na pristojnost itd. Ovakvi i slični identitetski markeri kod djevojčica, a drugačiji te nerijetko suprotni kod dječaka, pridonose iregularnom shvaćanju svojih potencijalnih uloga. Sukladno tome, u ovom se radu daje teorijski prikaz nastanka te reproduciranja rodnih stereotipa već kod male djece, što se potkrijepljuje prikazima iz relevantne literature. Empirijski, pažnja se usmjerava na inicijalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica, gdje je cilj, analizirajući sveučilišne kurikulume i anketirajući studente/studentice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, ispitati prisutnost relevantnih sadržaja te upoznatost studenata/studentica navedenog studija s rodnom tematikom, uvidjeti utjecaj inicijalnog obrazovanja na njihove stavove te ispitati njihovo mišljenje o kvaliteti samog obrazovanja i vlastitim kompetencijama u toj domeni. Rezultati analize kurikuluma upućuju na nedostatak kolegija, a time i sadržaja koji se bave pitanjem roda i rodne ravnopravnosti, što se potvrđuje i analizom podataka prikupljenih anketama.

Ključne riječi: rod, rodni stereotip, ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, rodna ravnopravnost

Raising awareness of gender stereotypes in institutions of early and preschool education

Since they are born, baby girls are considered differently from the boys. With time the differences are more and more visible - girls are encouraged to express their own emotions, learn to be polite etc. These and similar identification marks for girls, but different and often opposed for boys, contribute to the irregular perception of their potential role. Accordingly, in this paper is given theoretical presentation of gender stereotypes already in small children. Empirically, attention is focused on initial education of pre-school teachers by analyzing university curricula and surveying early-school and pre-school education students. The main goal is examining the presence of relevant topics, familiarity of students with gender-related topics and influence of education on their values, and examine their opinions about the quality of education. The results of the analysing the curriculum indicate a lack of courses and contents about gender issues and gender equality, as can be seen in the analysis of data collected by the surveys.

Key words: gender, gender stereotype, institutions of early and preschool education, gender equality

1. Uvod

Ovaj diplomski rad – *Osvješćivanje prisutnosti rodnih stereotipa u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja* - pripada u područje predškolske i seksualne pedagogije te socijalne psihologije. Predmet rada teorijski je prikaz nastanka rodnih stereotipa (kroz biološku i društvenu osnovu) te njihovog reproduciranja u ranom djetinjstvu, čime se naglašava važnost osvješćivanja odgojitelja/odgojiteljica o svojoj ulozi u produkciji i perpetuaciji neravnopravnosti prema djevojčicama i dječacima. Pritom, *osvješćivanje*¹ se odnosi na buđenje i promjenu postojećeg stanja, kako u umovima pojedinaca, tako i u cjelokupnom društvu.

Rad se sastoji od 13 poglavlja koja su međusobno usko povezana i čine zaokruženu cjelinu. Logičkim se slijedom nastoji dati objašnjenje te prikazati razvojni put rodnih stereotipa, preko mogućih posljedica, pa sve do načina njihova dokidanja i stvaranja uvjeta za življenje rodne ravnopravnosti.

Kronološki, u drugom se poglavlju daje prikaz relevantne terminologije - za lakše razumijevanje i praćenje rada, dok se u trećem poglavlju isto nastoji povezati te staviti u kontekst ove teme.

U četvrtom i petom se poglavlju prikazuju relevantne teorije te biološki i društveni utjecaji u formiranju pojmova i procesa *rod*, *rodne uloge*, *rodni identiteti* i sl.

Šesto poglavlje prikazuje obitelj, ustanovu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje te vršnjake/vršnjakinje kao snažne socijalizacijske čimbenike, a potom i mogući utjecaj igračaka, reklama, dječje literature te animiranih filmova na jačanje stereotipnih stavova. Naime, putem njih se šalju raznorazne i nesvakidašnje slike, bilo pozitivne ili negativne, te se primatelje/primateljice potiče na trpeljivost i empatiju, ili pak tome suprotno – netrpeljivost, agresivnost, netoleranciju i prihvaćanje nametnutih stereotipa. Štoviše, navedeni materijali i mediji mogu postati (ili već jesu) sredstvo reprodukcije rodne nejednakosti, tj. održavanja *statusa quo*.

¹ *Osvješćivanje* je koncept koji nastaje u tradiciji kritičke pedagogije. To je temeljni cilj obrazovanja – uloga nastavnika/nastavnice (u ovom kontekstu - odgojitelja/odgojiteljice) nije prenošenje znanja, već pružanje podrške djeci i mladima u njihovom procesu (samo)obrazovanja, nastojanja da budu aktivni, samosvijeni i odgovorni građani (Bartulović i Kušević, 2016), no preduvjet poticanja procesa osvješćivanja kod djece, poticanje je istoga kod samog sebe.

Sedmo poglavlje prikaz je posljedica do kojih dovodi patrijarhat, neosvijestjenost i nezdravorazumski pristup različitim rodovima, a u iduća se četiri poglavlja nastoji prikazati kakva je situacija poželjna i prihvatljiva.

Naime, u osmom se dijelu rada razrađuje ideja o važnosti obrazovanja u dokidanju rodnih stereotipa te postaje jasnije zašto je navedeni problem upravo pedagoški. U skladu s time, u devetom je poglavlju naglašena važnost studija *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* koji buduće odgojitelje/odgojiteljice treba upoznati s rodnom terminologijom te kod njih potaknuti razvoj nestereotipnih stavova i uvjerenja o djevojčicama/dječacima. Isto se u *Empirijskom dijelu rada* (dvanaesto poglavlje) ispituje analizom sveučilišnih kurikuluma *Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja* u RH te (*Samo*)procjenom studenata/studentica.

Deseto poglavlje naglašava važnost pedagoga/pedagoginja u (su)konstruiranju rodno osjetljivog okruženja – stvara pozitivno i zdravo ozračje, pruža profesionalnu podršku i savjete odgojiteljima/icama, ali i kod same djece osvještava neravnotežu među rodovima.

Jedanaesto poglavlje – *Odgoj rodno netipizirane individue*, pretpostavlja što je sve potrebno kako bi se odgajale i razvijale zdrave te samosvjesne individue neopterećene stereotipnim vrijednostima.

U posljednjem dijelu rada, *Zaključku*, ukratko je sumiran tok misli prikazan u teorijskom okviru te su izneseni: problem, cilj i ključni rezultati empirijskog dijela ovog diplomskog rada, kao i kritički osvrt na isto.

Motivi za izbor ove teme proslaze iz osobnog nezadovoljstva, koje je rezultat konzervativnog uređenja našeg društva, gdje djevojčice moraju biti pristojne, mirne i lijepe, a dječaci hrabri i snažni junaci; gdje su uglavnom muškarci piloti i vatrogasci, a jedino žene kuhaju i brinu o djeci te kućanstvu. Dakle, s obzirom da rodno stereotipna mišljenja i podjele uloga dovode do etiketiranja djevojčica/dječaka, ograničavaju njihov razvoj, afinitete i sposobnosti te sužavaju izbor mogućnosti u odrasloj dobi, važno je baviti se osvještavanjem rodnih stereotipa, osobito u onim institucijama u kojima djeca najviše borave, a kako bi se u samom početku uvidjela ograničenja takvog pristupa različitim rodovima te se isto eliminiralo.

Razvidno je da, unatoč velikom broju istraživanja rodni stereotipa kod djece, u dječjim slikovnicama i sl., nedostaju istraživanja u kojima se u suodnos stavljaju inicijalno obrazovanje budućih odgojitelja/odgojiteljica te njihova rodno (ne)stereotipna ponašanja u radu s djecom. Uz to, ova je tema od velike koristi, kako za pojedinca, tako i za pedagojsku znanost te praksu, i iz razloga što nastoji pojedinca/pojedinku i kolektiv potaknuti na kritičko promišljanje, toleranciju te uvažavanje različitosti. S pedagoškog stajališta, kod djece je potrebno izgrađivati pravilne stavove te vrijednosti, i prema vlastitom, i prema drugom rodu, kako bi se u budućnosti izgradilo društvo oslobođeno rodni (ali i brojnih drugih) stereotipa.

2. Relevantna terminologija

2.1. Spol, rod, rodni identitet, rodna uloga, rodno tipiziranje, seksizam, rodna (ne)ravnopravnost

Spol se smatra biološkom i pasivnom, tj. statičnom značajkom, dok je rod, s druge strane, društveno utemeljena kategorija, promjenjiv te vrlo dinamičan. „Postoji muški i ženski spol, ali u kontekstu roda govorimo o pluralističkim esencijama muškoga i ženskoga“ (Heffer, 2007, 167). Rod se odnosi na razlike u identitetu, stavovima, vjerovanjima i djelovanjima, a koji su povezani s društveno definiranim shvaćanjima muškosti i ženskosti.

U skladu s time, prvi djetetovi dojmovi i iskustva temelj su kasnijoj nadgradnji koja se događa u procesu učenja u interakciji s društvenom okolinom, gdje se susrećemo s pojmovima poput: rodni identitet - samopercepcija pojedinca/pojedinke kao muškarca ili žene te usvajanje rodnih uloga - preuzimanje onih obilježja koja se odnose na jedan ili drugi rod (Marović, 2009). Njihov međuodnos vrlo je kompleksan, pa tako na primjer, osoba može imati usvojen rodni identitet kao žena ili muškarac, a ponašati se atipično za svoj rod. Naime, dijete u razdoblju razvitka stječe svoj rodni identitet, a na isti utječu, kako biološki aspekti, tako i okolinski čimbenici. „Ovisno o spolu djeteta, roditelji i ostali odgojni faktori usmjeravaju svoje djelovanje u pravcu izgrađivanja djetetova muškog ili ženskog identiteta, o čemu pak ovisi koju će društveno određenu ulogu spola pojedinac usvojiti“ (Maleš, 1988, 48).

Rodno tipiziranje je proces kojim okolina djeluje na individuu kako bi usvojio/la određene načine ponašanja, stavove i interese, definirane kao odgovarajuće za njegov/njezin rod (Maleš, 1988). Zbog različitog tretiranja pripadnika/ica različitih rodova, nastaje naučeni obrazac ponašanja – rodne uloge. Dakle, prilikom učenja rodnih uloga te rodno tipiziranog ponašanja, djevojčice i dječaci prihvaćaju kriterije vrednovanja vezane uz pojedini rod - stvarajući, spontano i nesvjesno - stavove o oba roda. „Velik dio tih uvjerenja posljedica su površnih generalizacija o rodovima, tj. očekivanja o tipičnom ponašanju žena i muškaraca koje imenujemo rodnim stereotipima“ (Marović, 2009, 20).

Stoga, rodne uloge opisuju se kao „skup, kako nevidljivih, tako i jasno izraženih pravila, koja upravljaju rodnim odnosima te dodjeljuju različite poslove i vrijednosti, odgovornosti i dužnosti muškarcima i ženama, a izražavaju se na tri razine: razini kulturne nadgradnje – kroz norme i vrijednosti u društvu, na razini institucija – blagostanja obitelji, obrazovnom procesu i sustavu zapošljavanja itd., te na razini socijalizacijskih procesa, poglavito u obitelji“ (Borić i sur., 2007, 78). Laički, rodne uloge odnose se na one postupke i ponašanja koja su „karakteristična“ i „dopustiva“ muškarcima/ženama, a nametnuta su od strane društva, tj. to su uvjerenja o tome kakvi/e bi muškarci/žene trebali/e biti. One, „duboko su ukorijenjene u društvu“ (Belamarić, 2009, 14), što znači da je riječ o odnosima moći koje individualnom željom i odlukom pojedinca/ke nije moguće promijeniti.

Krećući se u tom smjeru, eksplicitna je disproporcija između onih ponašanja i postupaka koji su percipirani kao tipično „muški“ te onih koji se dodjeljuju ženama, pa u tom kontekstu možemo govoriti o prisutnosti seksizma. Naime, „u patrijarhalnim se društvima seksizmi javljaju na svim razinama društvenog života, od zabrane obrazovanja žena do neprimanja žena u radni odnos ako planiraju ili imaju obitelj, ili ako su u srednjoj životnoj dobi itd.“ (Borić i sur., 2007, 83). Drugim riječima, prema Borić i sur. (2007), seksizam je oblik društvene diskriminacije osobe na osnovi spola, koji se temelji na ukorijenjenim predrasudama i stereotipima od individualne do institucionalne razine, te kao takav podupire ideologiju neravnopravnosti spolova.

Brojna istraživanja potvrđuju prisutnost neravnopravnosti spolova te širenje rodnih stereotipa čak i u modernom društvu. „Rodni stereotipi oblikuju naše ponašanje prema djeci različitog spola, na način da ih, svjesno ili nesvjesno, usmjeravamo na konformiranje s postojećim normama“ (Belamarić, 2009, 14). Rodna ravnopravnost smatra se fundamentalnim preduvjetom demokratskog i ravnopravnog društva, no svakodnevna praksa pokazuje kako su rodni, rasni, vjerski, kulturalni, etnički i mnogi drugi stereotipi prisutni na svim razinama života, pa tako i u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.

2.2. Predrasuda, stereotip, diskriminacija

Prema Borić i sur., u *Pojmovniku rodne terminologije prema standardima Europske unije* (2007), navedeni pojmovi – predrasuda, stereotip i diskriminacija, jasno su naznačeni te determinirani.

Prema istome, predrasuda je pozitivan ili negativan stav o nekoj grupaciji (i njenim članovima), koji nije utemeljen u iskustvu. „Ako se jasno pokazuje stav prema drugoj grupi, riječ je o otvorenoj predrasudi, a ukoliko se stav ne iskazuje, ali ipak djelatno utječe na ponašanje jedne skupine ili pojedinca/ke prema drugima, radi se o prikrivenoj predrasudi“ (Borić i sur., 2007, 58). Drugim riječima, predrasuda je sud o nekome ili nečemu, koji je formiran bez dovoljno konkretnih podataka o predmetu vrednovanja.

U istom se pojmovniku, u domeni predrasuda, spominju 3 podvrste: socijalne kategorije, stereotipi i neke društvene norme. U tom kontekstu, stereotipi su također generalizirani stavovi, ali kako o tuđoj, tako i o vlastitoj skupini. „Najčešće obuhvaćaju fizičke i psihičke karakteristike za koje se pretpostavlja da određuju prije svega nekog/u pojedinca/ku, a zatim cijelu grupu kojoj ta/j pojedinac/ka pripada“ (Borić i sur., 2007, 58). Oni nastaju kada generaliziranje određenih vrijednosti pripisujemo cijeloj skupini, pri čemu vjerujemo da su svi pripadnici skupine jednaki. Predznak stereotipa ovisi o pripadnosti grupaciji, što znači da su pozitivni stereotipi najčešće usmjereni prema vlastitoj, a negativni prema tuđoj skupini.

Treći pojam – diskriminacija, odnosi se na aktivno djelovanje, koje nastaje na osnovu gore navedenih pojava, te namjerno osporavanje prava nekoj društvenoj grupi (i njezinim pripadnicima) na temelju spola/roda, rase, dobi, nacionalnosti i sl. „Norme i pravila na temelju kojih se isključuju te druge, najčešće manjinske grupe, ugrađene su u društvenu strukturu i socijalizacijski se reproduciraju putem obrazovnog sustava, kulture, medija, a katkad i političkog sustava“ (Borić i sur., 2007, 19). Diskriminacija se može podijeliti na izravnu, neizravnu te sustavnu. Izravna ili neposredna diskriminacija odnosi se na nepovoljan tretman nekog pojedinca/ke ili grupe. S druge strane, neizravna obuhvaća zakone i mjere koji, najčešće, daju negativan rezultat za diskriminirane skupine. Naposljeku, sustavna diskriminacija uključuje one norme i vrijednosti koje su dio kulture te utječu na neravno pravan položaj neke skupine.

„Činjenica je da se dječaci i djevojčice u mnogočemu razlikuju, ali površnim uopćavanjima zapravo gradimo stereotipe na temelju spola“ (Marović, 2009, 18). Jake uloge stereotipa, tj. naučena ponašanja pridonose ukalupljivanju tipičnih svjetonazora te određenih oblika ponašanja i djelovanja. Dakle, u ovom se radu koristi termin *stereotip* iz razloga što su razlike između žena i muškaraca generalizirane, tj. vjeruje se da su sve žene emocionalne, slabe i sramežljive, a muškarci snažni, neosjetljivi te dominantni. Štoviše, stereotipi uloga spolova/rodova igraju važnu ulogu u organiziranju informacija o muškom i ženskom spolu te postaju dimenzija za mjerenje i vrednovanje, kako sebe, tako i drugih (Maleš, 1988).

3. Što podrazumijeva „ženskost“, a što „muškost“?!

Rađamo se spolno obilježeni, a odrastanjem postajemo osviješteni i biramo obilježja roda kojemu želimo pripadati. Ili bi tako barem trebalo biti. Međutim, razvidno je da je situacija ipak ponešto drugačija.

Naime, već se u trbuhu dijete identificira kao djevojčica ili dječak i ubrzo nakon toga nadijeva joj/mu se ime. Dakle, rađamo se spolno obilježeni pa se svakom djetetu odmah po rođenju pridaju i određena obilježja te karakteristike. Navedene se karakteristike razvijaju time što se roditelji, odgojitelji/odgojiteljice, vršnjaci/vršnjakinje i ostali/e članovi/članice zajednice odnose prema djetetu na određen način. Odjeća, igračke, govor, tj. ispravna upotreba gramatičkih rodova i sl., razlikuju se s obzirom na rod djeteta.

Već je ranije rečeno da se rod odnosi na one razlike u identitetu, stavovima i djelovanjima koje su povezane s društveno definiranim shvaćanjima „muškosti“ i „ženskosti“. Konkretnije, tipično „žensko“ se ponašanje ne nasljeđuje samo preko svojih ženskih predaka, već se i stupanjem u društvo odnosi među spolovima čvrsto određuju (Preuschoff, 2014). Naime, djevojčice se od malena oblači u ružičaste haljinice jer se na taj način naglašava njihova nježnost te krhkost. Potiče ih se na igru lutkama, šminkanje, lakiranje noktiju, nošenje nakita i sl., kako bi ih se pripremilo za buduće uloge – majka, supruga, kućanica. Nadalje, od njih se očekuje empatija, suradnja, ljubaznost, kreativnost, zajedništvo, maštovitost, intuicija i slične karakteristike. Dolazi čak i do toga da im se osporava pravo na izražavanje srdžbe i agresivnosti – jer to nije primjereno ponašanje jednoj djevojčici/djevojci - što nerijetko dovodi do podcjenjivanja te manjka samopouzdanja². Primjerice, ne samo da mnogi odrasli misle kako su djevojčice, u odnosu na dječake, manje talentirane za matematiku, već u isto vjeruju i same djevojčice.

Drugi su ekstrem ponašanja i vrijednosti koje se najčešće njeguju kod dječaka. Potiče ih se na igru s kockicama, automobilima te dizalicama, a oblači ih se u plavu odjeću. Njima se, s druge strane, ne dopušta da se uređuju, jer se roditelji boje da će im se drugi smijati i nazivati ih „curicama“ ili pak „pederima“ (Preuschoff, 2014). Od njih se traži da budu hrabri, odvažni, samostalni, aktivni, popularni, temperamentni, da se

² O mogućim „opasnostima“ više u poglavlju: *Potencijalne posljedice podjele rodnih uloga.*

bave sportom te prirodnim znanostima – sve što odgovara „pravom muškom“ imidžu.

Prema svemu gore navedenom, vidljiva je prisutnost rodnih stereotipa, tj. generaliziranih uvjerenja o tipičnim karakteristikama žena ili muškaraca. Međutim, važno je obratiti pažnju na nov način poimanja muškoga i ženskoga uopće. Naime, Heffer (2007) zaključuje da binarne oznake +/- muško, tj. žensko danas nose oznaku >/< (više ili manje) muško, tj. žensko. Drugim riječima, nemoguće je odrediti čiste i čvrste granice između žena i muškaraca³ te se ni „ženskost“ ni „muškost“ ne mogu pojmiti sami po sebi - one ne ovise samo o biološkoj kategorizaciji, već i o kulturi te stavovima i vrijednostima okoline.

³ Nemogućnost određivanja jasnih granica između muškaraca i žena uklapa se u okvir tzv. *fuzzy* logičkog promišljanja. Drugim riječima, Heffer (2007, 168) govori sljedeće: „nekoć relativnu jednostavnost i postojanost pojma *rod* danas je zamijenila njegova relativna složenost i fluidnost, koja je omogućila i razradu ostaloga rodnog pojmovlja“.

4. Teorije usvajanja rodni uloga i rodni identiteta

Budući da je nemoguće točno utvrditi na koji način se, pod utjecajem okoline, usvajaju rodne uloge i rodni identiteti, u nastavku će se opisati teorije koje daju mogući odgovor na to pitanje. Sve su fokusirane na razdoblje ranog djetinjstva, gdje je odgoj ključan.

4.1. Teorije identifikacije

Teorije identifikacije imaju svoj začetak u Freudovoj psihoanalitičkoj teoriji, a u nastavku će, uz navedenu, biti opisane i Lynnova teorija identifikacije te teorija T. Parsonsa i R. F. Balesa.

4.1.1. Freudova psihoanalitička teorija

Freud (1969, prema Maleš, 1988) smatra da svaka ličnost u svom razvoju prolazi kroz četiri temeljna stadija: oralni, analni, falusni i genitalni. Za ovaj je rad najvažniji falusni stadij u kojem se, prema Freudu, usvaja spolni/rodni identitet te uloga spola/roda, a do čega dolazi zbog anatomskih razlika između žena i muškaraca.

Dakle, u prve tri godine života vrlo je malo spolnih razlika između djevojčica i dječaka te se i djevojčice i dječaci identificiraju s majkom. „U razdoblju oko četvrte godine dječaci i djevojčice stupaju u falusni stadij psihoseksualnog razvitka, koji je karakteriziran pojavom Edipovog kompleksa kod dječaka, a Elektrinog u djevojčica“ (Maleš, 1988, 50). Upravo zbog navedenih kompleksa, tj. snažnih emocija usmjerenima prema roditeljima, oblikuje se spolni/rodni identitet kongruentan sa svojim biološkim spolom te djeca prihvaćaju spolno specifična ponašanja (Maleš, 1988). Primjerice, dječak na oca počinje gledati kao na suparnika i neprijatelja u borbi za majčinu ljubav te u strahu od gubitka penisa dolazi do identifikacije s ocem, kako bi mu bio što sličiniji i ne bi ostao bez majčine pažnje.

Druge teorije identifikacije također polaze od pretpostavke da se proces učenja uloge spola odvija nastojanjem djeteta da bude slično istospolnom roditelju - te se radi toga identificira s njim, no pritom su motivi djeteta različiti (Maleš, 1988).

4.1.2. Lynnova teorija identifikacije

Ova je teorija svojevrsni most između Freudove teorije - proces usvajanja uloge spola/roda odvija uz pomoć procesa identifikacije; - te socijalno-psihološkog pristupa.

Naime, Lynnova teorija (1967, prema Maleš, 1988) govori da se u prvim godinama života i djevojčice i dječaci identificiraju s majkom. Kasnije dječaci moraju učiniti pomak od te, inicijalne identifikacije, dok se djevojčice ostaju poistovjećivati s majkama. Budući da očevi više vremena provode van kuće, dječaci imaju manje jasne ideje o tome kako se muškarci ponašaju pa se nerijetko identificiraju s kulturnim stereotipom muške uloge. U tom kontekstu veliku ulogu imaju različite metode učenja – ovisno o spolu: djevojčice uče lekcije, dok dječake karakterizira učenje otkrivanjem i rješavanjem problema.

Freud i Lynn smatraju da muškarci čvršće usvajaju ulogu spola/roda – zbog većeg društvenog ugleda, no kod Freuda je to karakteristika svakog društva, a kod Lynna posljedica odgojnog procesa.

4.1.3. Parsonsova i Balesova teorija

Parsonsova i Balesova teorija (1955, prema Maleš, 1988) također prihvaća Freudov koncept psihoanalitičkog razvitka, ali oni proces usvajanja uloge spola/roda razmatraju u kontekstu odnosa obitelji i društva. Naime, smatraju da se taj proces ne odvija putem identifikacije s majkom ili ocem, već s društveno definiranom ulogom koja je rezultat utjecaja kulture. Majka je, u tom kontekstu, dio obiteljskog sistema te je njezina uloga usmjerena na proces odgoja, dok je otac dio javnog svijeta te kao takav nastoji pridonijeti djetetovom emancipiranju od obitelji i uključivanju u svijet.

Ova teorija smatra da muško dijete ima većih problema jer svaki dječak mora najprije izboriti svoju emancipaciju u sistemu majka – dijete, a tek se onda osloboditi od obiteljskog sistema. S druge strane, djevojčicama je majka ideal, ali otkrićem muške

superiornosti u društvu, oduševljenje ženskom ulogom zamjenjuje sklonost frustracijama (Maleš, 1988).

4.2. Teorija socijalnog učenja

Teorija socijalnog učenja temelji se na mišljenju da se ponašanje kontrolira posljedicama. Naime, ono ponašanje koje je praćeno nagradom češće će se ponavljati od ponašanja koje je kažnjavano.

Što se tiče ponašanja žena i muškaraca, ono nije određeno biološki danim spolom, već spolne/rodne razlike nastaju zato što ljudi konstantno reagiraju te potiču dječake i djevojčice, muškarce i žene, da se ponašaju na način kakav je određena kultura namijenila pripadnicima pojedinog spola/roda (Maleš, 1988). Stoga se, primjerice, dječaci ponašaju na tipično muževan način - ponašanje koje okolina odobrava, dok uobičajeno ženski postupci kod dječaka/muškaraca dovode do neodobravanja okoline. Ukoliko se neko ponašanje konstatno nagrađuje, ono se zadržava i kad potkrepljenje izostane, tj. dolazi do generalizacija ponašanja. Dakle, za razliku od Freudove teorije, koja smatra da u oblikovanju spolno tipičnog ponašanja primarnu ulogu imaju biološke razlike, ova teorija razlog pronalazi u različitom tretiranju pripadnika/ica različitih spolova/rodova.

Nadalje, Bandura (1982, prema Maleš, 1988) navodi dva različita procesa kojima djevojčice i dječaci stječu vrijednosti, stavove i obrasce ponašanja. Riječ je o direktnom podučavanju – namjerni postupci roditelja kojima usmjeravaju ponašanje djeteta prema zamišljenom cilju, služeći se pritom nagradama i kaznama; te indirektno podučavanje – učenje promatranjem posljedica ponašanja drugih. Iako ovaj zadnji model nema namjeru učiti dijete određenom ponašanju, učinak je brži i jači.

Pritom je važno razlikovati proces identifikacije – mehanizam usvajanja uloge spola/roda koji traži viši stupanj razumijevanja te je kao takav uzrok spolnog/rodnog tipiziranja; te imitacije – koja je mehaničke prirode, tj. vrši se bez razmijevanja (na primjer, šminkanje djevojčica). Djevojčice i dječaci izloženi su velikom broju različitih tipičnih oblika ponašanja, no oni/e sami/e odabiru od svakog ponešto, tj. ne imitira se jedan model, već je konačan rezultat sinteza različitih modela (Maleš, 1988). Djeca

češće imitiraju modele s kojima se identificiraju te s kojima imaju dobre kontakte.

Teorija socijalnog učenja pružila je mnoge dokaze o utjecaju okoline na proces usvajanja spolno/rodno tipičnog ponašanja te je kao takva za ovaj rad od iznimne važnosti.

4.3. Kognitivno-razvojna teorija

Ova se teorija, čiji je predstavnik Kohlberg, značajno razlikuje od gore navedenih teorija. Naime, Kohlberg navodi da je dijete aktivni sudionik koji ne ovisi o odraslima kao izvoru nagrada i kazni, već samostalno izabire i organizira ono što čuje i vidi u svojoj okolini. Sukladno tome, smatra se da pojedinac usvaja spolno/rodno tipično ponašanje paralelno s razvojem intelektualnih sposobnosti, tj. prolazeći kroz faze paralelne Piagetovim fazama kognitivnog razvoja – senzomotorna, predoperacionalna, faza konkretnih operacija i faza formalnih operacija. „Iako Kohlberg ne odbacuje učenje (promatranjem), težište procesa stjecanja uloge spola stavlja na dječju kognitivnu aktivnost, njegovu sposobnost selekcije i organizacije vlastitih opažanja, znanja i razumijevanja“ (Maleš, 1988, 57).

Kohlberg (1966, prema Maleš, 1988) govori o pet mehanizama, ovisno o dobi, uz pomoć kojih se koncept uloge spola/roda transformira u muško-ženske vrijednosti. Razdoblje od prve do treće godine karakterizira konkretnost koncepta spol, tj. bazira se samo na fizičkim oznakama; dijete od treće do četvrte godine stvara vrijednosne sudove o svemu što je u skladu s njegovim/njezinim spolom; od četvrte do šeste godine dijete počinje povezivati muškost s osobinama (poput - fizička snaga i natjecanje) te se na taj način, u toj fazi, prihvaćaju stereotipi spolnih/rodnih uloga; četvrta faza je karakteristična za dijete između šeste i sedme godine te se u to doba javlja konformizam - sklonost da se ono što je u skladu sa stereotipima smatra moralnim; modeliranje ili identifikacija je posljednja faza, a imitira se onaj kojeg se smatra moćnim. Dakle, nakon što je dječak/djevojčica usvojio/la spolnu konstantnost, počinje usvajati ponašanja koja su u skladu s njegovom/njezinom rodnom ulogom na način da promatra ponašanje osoba muškog i ženskog spola iz svoje okoline. Usvaja preferencije prema spolno tipičnim ponašanjima zato što je takvo ponašanje u skladu s njegovom/njezinom

kategorizacijom sebe kao osobe muškog ili ženskog spola .

Za razliku od shvaćanja termina identifikacije u sklopu teorije socijalnog učenja, ovdje se navedeni koncept shvaća ponešto drugačije. Naime, Kohlberg smatra da je identifikacija posljedica spolnog tipiziranja te iz tog razloga ne pridaje veliki značaj roditelju istoga spola – tek nakon što dijete stekne muško-ženske vrijednosti, tek se onda nastoji identificirati s figurom istoga spola (Maleš, 1988).

Prednosti ovog modela proizlaze iz usmjerenosti na kognitivni aspekt razvoja individue, što drugi teoretičari nerijetko izostavljaju, no ima i neke nedostatke, kao na primjer, zapostavljanje emocionalnih činitelja.

Gore navedene teorije nisu sveobuhvatne, tj. svaka od njih ističe samo pojedini aspekt usvajanja vrijednosti, stavova i obrazaca ponašanja, no njihovim se povezivanjem stvara cjelovitija slika o usvajanju spolnog/rodnog identiteta i uloge spola/roda te ih je kao takve potrebno sve preispitati i vrednovati.

5. Produkcija i perpetuacija rodnih razlika

Prema Beal (1994), na stvaranje i širenje razlika između djevojčica i dječaka utječu, kako biološki, tako i društveni faktori. U prilog tome mišljenju idu i gore spomenute psihološke teorije koje su se bavile učenjem rodnih uloga. „Svaka od tih teorija, neovisno o početnom polazištu, ističe presudnu ulogu svih onih kojima (i čime) su djeca okružena i koji imaju utjecaj na odgoj i oblikovanje djeteta na svim razinama razvoja, pa tako i pri usvajanju rodnih uloga koje određena kultura podrazumijeva“ (Marković, 2009, 19). Dakle, one su se također oslanjale, ili na biološku osnovu, ili su prioritet davale sredini, tj. utjecaju okoline.

5.1. *Biološka osnova*

Što se tiče biološke funkcije, Marović (2009, 18) govori da: „dvije najvažnije biološke razlike među dječacima i djevojčicama koje utječu na njihovo ponašanje svakako su razlike u razvoju mozga i u hormonima“.

Neujednačenosti u razvoju mozga vidljive su već kod malih beba. „Pokazalo se da novorođene djevojčice, mnogo više od dječaka, privlače ljude i lica, dok se dječaci zadovoljavaju nekim predmetom što im se ljulja ispred očiju“ (Jessel i Moir, 1995, 25). Naime, mozak se dječaka razvija sporije od mozga djevojčica te su lijeva i desna polutka mozga slabije povezane. Dakle, pri rješavanju nekih problemskih situacija djevojčice koriste obje moždane polutke, dok dječaci samo jednu. Također, dječaci zadatke gledaju kroz slike, a djevojčice su bolje u pisanoj ili govornoj formi.

Nadalje, hormoni također imaju važnu ulogu u formiranju rodnih uloga. U prvim tjednima trudnoće, muški i ženski embriji identični su jer imaju osnovnu strukturu i muških i ženskih spolnih organa. Dakle, pri samom začeću svaki je plod ženskog roda, jer se Y kromosom, koji plod pretvara u muški, aktivira u maternici tek u osmom tjednu trudnoće, pa tako nastaje XY kromosom za dječake, a XX za djevojčice (Preuschoff, 2004). Muški (testosteron) i ženski (estrogen i progesteron) hormoni oblikuju ponašanje još od najranijeg djetinjstva, a najizrazitije tijekom puberteta.

5.2. Socijalna osnova

Beal (1994) upućuje na činjenicu da djeca tijekom svog djetinjstva uče kako biti djevojčice, odnosno dječaci. Naime, prvi djetetovi doživljaji i iskustva temelj su na kojima se, kroz proces socijalizacije, formiraju uvjerenja i stavovi o vlastitom identitetu te rodnoj ulozi. „Stvaranju rodnog identiteta prethodi formiranje identiteta uopće, koji prati razvoj djeteta od najranije dobi“ (Marović, 2009, 19). Stoga, ponašanje djevojčice/dječaka izraz je njezinih/njegovih osobnih značajki koje su određene mnogobrojnim socijalnim utjecajima - primarnom socijalizacijom u obitelji, a onda i u vrtiću/školi te u skupini vršnjaka/vršnjakinja (Janković i Koren, 2011). Također, ne smije se zanemariti činjenica da se na razlike između djevojčica i dječaka u različitim kulturama različito gleda.

Istraživači razvoja djeteta i različitosti među rodovima, ističu da su djevojčice senzibilnije, osjetljivije na dodir, zvuk i bol, brže i bolje se socijaliziraju, sklonije su skupnim igrama te su govorno dominantnije od dječaka. Dječaci, u pravilu, imaju veću potrebu za tjelesnom ekspresijom, češće znaju biti agresivni, skloniji natjecateljskim igrama te su bolji u prostornoj orijentaciji i brojkama. „Iz ovih razlika proizlazi diferencijacija u odabiru igara i igračkama, postignuća u određenim područjima i kasnije odabira zanimanja, a njima znatan doprinos daje najbliža okolina (obitelj, odgojitelji, učitelji, vršnjaci, mediji i svi drugi koji čine djetetov svijet)“ (Marović, 2009, 19).

„I sve ovo pokazuje da je spol još uvijek sociokulturalni, a ne samo biološki fenomen, te da socijalizacijski modeli i dominantne vrijednosne orijentacije društva još uvijek oblikuju neravnotežu u spolnim odnosima i koncepcijama građanstva“ (Vujčić, 2005, 153). Upravo zato spolne/rodne razlike treba kontinuirano istraživati te pratiti njihove promjene.

5.2.1. Rodno tipiziranje u ranom djetinjstvu

Što se tiče rodnog tipiziranja u ranom djetinjstvu, Marović (2009) navodi da je svijest o sebi u dojenačkoj dobi vezana isključivo uz doživljaj tjelesnog sebe - djeca u toj dobi doživljavaju svijet putem osjetilnih podražaja. Nadalje, u drugoj godini života važan pomak se događa usvajanjem govora - dijete uz pomoć govornih vještina ubrzano razvija svijest o sebi i drugima. „Djeca od 36 mjeseci, osim što s lakoćom razlikuju rodne oznake, svjesna su da se neke aktivnosti i imovina više povezuju s jednim nego drugim rodnom, što ukazuje na pojavu stereotipa rodnih uloga kod djece te dobi“ (Marović, 2009, 20). Trogodišnjak u svakoj kulturi poznaje svoj rodni identitet (dječaka ili djevojčice) i vrlo brzo uči što je prikladno ponašanje za dječaka/djevojčicu, no u igri s drugom djecom još otprilike sljedeće dvije godine neće raditi rodne razlike te će s jednakim žarom sudjelovati u svim ponuđenim aktivnostima. Četverogodišnjak će, iako poznaje razliku između muških i ženskih genitalija, lakše prepoznavati razlike između rodova putem izgleda, tj. frizure ili odjeće. Od trenutka kad si je dječak/djevojčica dao/la pripadajuću mu/voj rodnu oznaku, usvojio/la je i rodno određeno ponašanje.

Dakle, djeca vrtićke i predškolske dobi razlike između rodova najlakše i najčešće uočavaju na temelju odjeće i frizure. Međutim, „stalnost roda podrazumijeva svijest djeteta da će on ili ona uvijek biti muško ili žensko, neovisno o vanjskim promjenama poput frizure ili odjeće“ (Marović, 2009, 19). Prema tome, važno je istaknuti da dijete od samog rođenja i prvih kontakata s vanjskim svijetom usvaja rodne stereotipe, ali i da rano djetinjstvo nije faza u kojoj će se oblikovati stabilan rodni identitet.

5.2.2. Rodno tipiziranje u srednjem djetinjstvu i adolescenciji

U razdoblju sazrijevanja i razvoja, individua neprestano preispituje sebe, ali i okolinu u kojoj se nalazi, na temelju čega oblikuje svoj rodni identitet.

Danas je vidljiv svojevrsan napredak u pogledu djevojčica i djevojaka, no pred njih su stavljene nove vrijednosti koje govore da moraju biti vitke, imati velike grudi i sl. (Preuschoff, 2004), a što se osobito perpetuira putem medija. Važno je promisliti o tome kakve slike mediji prenose te kako one utječu na mlade, njihove stavove i vrijednosti. Naime, žene koje vidamo u medijima uglavnom su mlade, atraktivnog fizičkog izgleda te često s vrlo malo odjeće na sebi, dok su muškarci uglavnom

prikazani kao aktivne te ozbiljne individue. Dakle, mediji su samo jedno od sredstava proizvođenja, održavanja i reproduciranja stereotipa o muškarcima i ženama, što je osobito važno u razdoblju adolescencije, kada se djevojke, ali i mladići, identificiraju s: modelima iz reklama, glumcima/icama i sl.

Također, prema Preuschoff (2004, 8): „kultura dvadesetog stoljeća sputavala je djevojčice ograničavajući njihove uloge, isto kao što je sputavala dječake i na besmislen ih način tjerala da budu hrabri vojnici, suzdržani očevi, obiteljski nasilnici,...“. Štoviše, i danas se djevojčice te djevojke najčešće percipira kao pasivne, ovisne, slatke i prilagodljive, dok su dječaci i mladići snažni, nezavisni i sposobni. Primjerice, djevojku koja bi htjela postati automehaničarka, okolina će promatrati u čudu. Isto tako je i s mladićem koji želi biti frizer ili pak vizažist. U skladu s time, djevojke i mladići, kako bi se uklopili u društvo, izabiru ona zanimanja koja okolina prihvaća kao tipično „muška“, tj. tipično „ženska“. Na taj se način nametnute vrijedosti te rodni stereotipi reproduciraju i u adolescenciji te najčešće i u kasnijoj životnoj dobi.

6. Raznolikost utjecaja na (ne)prihvatanje rodnih stereotipa u ranom djetinjstvu

„Svaka kultura ili zajednica potiče određene vrijednosti i ponašanja, a druge osuđuje ili kažnjava, modulirajući tako svoje članove prema željenom obrascu“ (Marović, 2009, 20). Navedeno se postiže preko svojih institucija: obitelji, odgojno-obrazovnih ustanova, medija, itd.

Socijalizacija djeteta, pa time i (ne)prihvatanje rodnih stereotipa u ranom djetinjstvu, odvija se učenjem, odgojem i obrazovanjem u onim institucijama u kojima djeca provode najviše svog vremena – kod kuće i u vrtićima. Budući da su upravo roditelji i odgojitelji/ice djetetovi modeli i uzori, a „kao roditelji, ali i kao stručnjaci/stručnjakinje, često djevojčicama i dječacima pristupamo na različite načine – čak i kad smo uvjereni da to ne činimo“ (Belamarić, 2009, 14), potrebno je osvijestiti vlastite stereotipe te poticati humane odnose među svim članovima u obitelji, odgojno-obrazovnoj ustanovi, ali i u široj društvenoj zajednici. Socijalizacijski čimbenici koji se u tom kontekstu osobito izdvajaju i vrednuju su: obitelj, ustanova za rani i predškolski odgoj obrazovanje, vršnjaci/inje te materijali i mediji.

6.1. Uloga obiteljskog doma

„U obitelji, od samog početka komunikacije između roditelja i djeteta, roditelji (svjesno i nesvjesno) šalju poruke djetetu kako se treba prikladno ponašati kako bi se kao dječak ili djevojčica uklopili u zajednicu u kojoj svatko od njih ima uloge, ali različite“ (Marović, 2009, 20). U skladu s time, ista autorica navodi da roditelji nerijetko stvaraju drugačiji okoliš za muško te drugačiji za žensko dijete (od uređenja dječje sobe, namještaja i boja u njoj, do igraćaka kojima je ispunjena); njeguju tipičan izgled za dječaka ili djevojčicu (prema boji i vrsti odjeće, frizuri, bušenje ušiju kod djevojčica); različito oblikuju ponašanje djece prema rodu (potiču stereotipno prikladne aktivnosti i igre, na primjer, natjecateljski duh kod dječaka ili tjelesnu bliskost kod djevojčica); utječu na sklonosti djeteta (ovisno o osobnim afinitetima vezanima za određeni rod - odabir sporta, budućeg zanimanja itd.); i sl.

Nadalje, što se tiče razlika u ponašanju između majki i očeva spram djeteta, neka istraživanja su pokazala da one postoje – očevi češće inzistiraju na rodno tipičnim ponašanjima te su popustljiviji prema djevojčicama, nego prema dječacima. „Naime, djevojčice češće izjavljuju da su više nagrade i pažnje dobile od očeva, nego od majki, što može upozoravati na to da je veza između oca i kćeri već od ranog djetinjstva čvršća nego između majke i kćeri“ (Maleš, 1988, 31). Vučenović i sur. (2015) govore da i majke i očevi potiču spolno tipično ponašanje kod djece, no očevi prave veću distinkciju između sinova i kćeri te djeci prenose norme i očekivanja svijeta izvan obitelji. Također, Janković i Koren (2001) provode istraživanje čiji je osnovni cilj utvrditi kako različiti/e procjenitelji/ice – majke, očevi te odgojitelji/ice, procjenjuju ponašanje djece predškolskog uzrasta u odnosu na spol. „Prema procjenama majki ustanovljena je razlika u ponašanju između djevojčica i dječaka u pogledu poslušnosti, nerveze-napetosti i agresivnosti, s time da je ponašanje djevojčica ocijenjeno u prosjeku višim skorovima, što znači da majke njihovo ponašanje u prosjeku procjenjuju socijalno prihvatljivijim od ponašanja dječaka“ (Janković i Koren, 2001, 18). S druge strane, „prema procjenama očeva, kod djece postoje spolne razlike u pogledu sukobljavanja s okolinom, poslušnosti, ravnodušnosti prema pohvalama te problemima s uspavlivanjem, pri čemu su djevojčicama u prosjeku dani viši skorovi, pa se i prema viđenju očeva djevojčice socijalno prihvatljivije ponašaju od dječaka ili su manje iritantne za svoju okolinu“ (Janković i Koren, 2001, 18). Zanimljivo je da očevi nisu svojim procjenama ukazali na to da su dječaci i agresivniji i napetiji od djevojčica, na što su ukazale procjene majki. Navedena razlika navodi na razmišljanje o tome da procijenjena kvaliteta nekih ponašanja ovisi više o spolu procjenjivača/ica, njihovim/njezinim osobnim iskustvima i sustavu vrijednosti, nego o tome kakva ta ponašanja doista jesu (Janković i Koren, 2001).

Nadalje, Maleš (1995) istražuje utječe li iskustvo rastave braka i života u obitelji bez jednog roditelja na stavove roditelja prema pripadnicima/cama različitih spolova te se pritom dolazi do spoznaje da, na primjer, veći broj roditelja iz potpunih, nego iz obitelji s jednim roditeljem, smatra apsolutno nepoželjnim da je dječak brbljav, drzak, stidljiv ili da lako zaplače. Međutim, ovaj je problem nužno sagledati i s druge perspektive: „ne može se reći da su roditelji iz obitelji s jednim roditeljem skloniji stereotipima spolnih uloga, već isticanje važnosti pojedinih osobina predstavlja rezultat

negativnih iskustava i stvaranje "idealizirane" slike pripadnika različitih spolova" (Maleš, 1995, 517).

Dakle, bez obzira na vrstu i veličinu obitelji, „jednakovrijedni i skladni odnosi među roditeljima u obitelji najbolji su znak da će dijete usvojiti model ponašanja za svoj rod, poštujući pritom onaj drugi“ (Marović, 2009, 21). Drugim riječima, kako bi se isto postiglo, muškarci se moraju „emancipirati od uloge hranitelja“ (Maleš, 1988, 10, prema Ljubetić, 2007, 20) prema slici suvremenog muža koji doista sudjeluje u kućanskim poslovima te odgajanju djece te je, kao takav, uzor svojoj sinovima/kćerima. Pozitivno je to što se danas doista sve više očeva uključuje u odgoj djece, a sve je češće i korištenje porodiljskog dopusta.

6.2. Uloga ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Kao što je već rečeno, osim bioloških predispozicija, i socijalna osnova neosporno utječe na formiranje rodni stereotipa. Pritom se, osim obitelji, misli i na institucije u kojima djeca provode veliku količinu svojeg vremena – ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje.

„Dječji vrtić je mjesto koje bi trebalo poticati i njegovati humane odnose među rodovima i međusobno poštivanje rodne različitosti“ (Marović, 2009, 21). Ulaskom u dječji vrtić dijete se prilagođava, ne samo na nove odrasle osobe i djecu, već i na život u odgojnoj skupini, grupnu dinamiku i odnose. Također, „taj dječak ili djevojčica sa sobom donosi svoje obiteljsko naslijeđe i sve što ono podrazumijeva: uvjerenja, stil ponašanja, obiteljske odnose, navike i sl., a u okviru njih i stavove o rodni ulogama i rodni stereotipe“ (Marović, 2009, 21).

U tom kontekstu odgojitelji/ice imaju ključne uloge: „posebnost zanimanja odgojitelja je što u svakodnevnoj interakciji s djecom, uz odgojno-obrazovni rad, uvijek prenose dio svoje osobnosti i uvjerenja samim pristupom djeci“ (Marović, 2009, 21). Razvoju rodni stereotipa kod djece pridonosi, uz tradicionalnu obitelj, i odgojitelja/ica koji/a možda na svjesnoj razini: „ne želi podržavati rodni stereotipe, a pogotovo ne prenositi djeci“ (Marović, 2009, 21), ali na manje svjesnoj razini potiče proces transfera stereotipa.

Već spomenuto istraživanje (Janković i Koren, 2001), kojim se nastoji utvrditi kako različiti/e procjenitelji/ice percipiraju ponašanje djece predškolskog uzrasta (s obzirom na spol), govori i o procjenama odgojiteljica. Naime, one pokazuju prisutnost spolnih razlika predškolaca u pogledu napetosti, agresivnosti, prihvaćanja kontakta s odraslima, problema uspavlivanja i sl. U svim navedenim karakteristikama djece, osim kod enureze, djevojčice su dominantne, što znači da je njihovo ponašanje socijalno prihvatljivije.

Nadalje, neka istraživanja pokazuju da odgojitelji/odgojiteljice više pažnje posvećuju dječacima, nego djevojčicama. Na pitanje zašto je tome tako, odgovaraju da su djevojčice samostalnije, a dječaci zahtjevniji te iz tog razloga dobivaju više poticaja, pohvala i zagrljaja. Međutim, „promatranjem drugih odgojitelja u odgojno-obrazovnom radu i pregledavanjem videosnimki vlastita rada, odgojitelji na lakši način prepoznaju i prihvaćaju postojanje vlastitih rodni stereotipa, a da se pritom ne osjećaju ugroženo ili posramljeno“ (Marović, 2009, 23). Ovo je samo jedan primjer načina rada na osvješćivanju rodni stereotipa kod odgojitelja/odgojiteljica.

6.3. Utjecaj vršnjaka/vršnjakinja

Usvajanje rodni stereotipa nužno je promatrati u širem društvenom kontekstu te uzeti u obzir i jak pritisak vršnjaka/vršnjakinja. Uloga je vršnjaka/vršnjakinja, s kojima se djeca najčešće susreću upravo u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, toliko velik da utječe na njihovo ponašanje, vrijednosti i stavove. Naime, djeca su sklona osuđivati dječake koji se igraju lutkama i nose odjeću djevojčica pa tako i djevojčice koje se ponašaju bučno i grubo. Primjerice, neka istraživanja potvrđuju da većina djece starosti između tri i šest godina ne žele biti prijatelji s djetetom koje krši rodne stereotipe, npr. s dječakom koji nosi suknju ili s djevojčicom koja se igra kamionima.

Nadalje, unutar ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, dječaci i djevojčice drugačije se ponašaju u kontekstu skupine - djevojčice obično pokušavaju doći do kompromisa i biti obzirne prema svojim prijateljicama jer su im društveni kontakti vrlo važni, a dječaci se bore jedni s drugima za prevlast u grupnoj hijerarhiji.

Na taj se način i drugoj djeci šalje poruka kako se ponašaju djevojčice, a kako dječaci. Dječacima skupina pruža osjećaj pripadnosti, sigurnosti i reda, a unutar nje strog i pravedan autoritet (Biddulph, 2006, prema Marović, 2009). Biddulph tu diferenciranost u reakciji na strah pripisuje rodnim razlikama i upozorava na često pogrešnu interpretaciju u vrtićima.

6.4. Utjecaj materijala i medija

Rodne je stereotipe lako naći, kako u malim te primitivnim, tako i u velikim kulturama, uključujući različite obitelji, odgojno-obrazovne ustanove, ali isto tako i medije (Beal, 1994). „Osim medija, igračke, slikovnice i animirani filmovi snažan su agens socijalizacije i moćno sredstvo održavanja postojećih stereotipa“ (Belamarić, 2009, 14). Naime, dječje slikovnice, knjige i priče nerijetko oslikavaju stvarnost te na taj način djeca uče kakva su ponašanja društveno prihvatljiva. Tako, između ostalog, nastaju pogrešna uopćavanja o pripadnicima oba roda te se već od najranije dobi formiraju rodni stereotipi.

6.4.1. Igra te izbor igračkaka

Podjela igara i igračkaka na „muške“ i „ženske“ formalno ne postoji, ali dječaka koji se igra lutkicama ili djevojčicu koja se igra avionom većina ljudi smatra smiješnima i neobičnima. Tako se „u zapadnim kulturama djevojčice potiče na igru lutkama (priprema za preuzimanje uloge buduće majke), a dječaci se više ohrabruju u tjelesnim aktivnostima i grubljim motoričkim igrama...“ (Ljubetić, 2007, 64).

Što se tiče same djece, ona ne pripisuju rodnu oznaku igračkama, ali je vidljiva razlika u doživljaju iste od strane dječaka te od strane djevojčice. „Promatranjem grupe dječaka i djevojčica u igri s istim igračkama, utvrđeno je da su dječaci pristupali igračkama kao sredstvu za građenje, a djevojčice kao sredstvu za komunikaciju pomoću kojeg su razmjenjivale informacije jedna o drugoj“ (Marović, 2009, 21). Naime, Marović (2009) govori da djevojčice nesvjesno pretvaraju igru bilo kojim igračkama u interakciju likova, dok dječaci najčešće u akcijsku igru. U tom je kontekstu važno

spomenuti simboličku igru, gdje djeca polaze od realnog svijeta i vlastitog iskustva te ga modificiraju i stvaraju nova rješenja. Tako djeca oponašaju one modele za koje smatraju da najbolje odgovaraju njihovim ulogama – djevojčice se igraju majke, frizerke, medicinske sestre, a dječaci građevinara, igraju nogomet i sl.

Nadalje, promatranjem djece u igri, uočeno je da djevojčice i dječaci jednako preferiraju igre s loptom, lovice i sl.; dječaci najčešće biraju građevinski i konstrukcijski materijal te prometna sredstva, a djevojčice građevinski, konstrukcijski, likovni materijal te lutke; dječaci biraju igre rata i društvene igre, a djevojčice igre obitelji i igre frizera; kod dječaka se najčešće javlja uloga vozača prometnih sredstava, a kod djevojčica dominira uloga mame, dok su u zajedničkim igrama dječaka i djevojčica najčešće igre liječnika i igre rata s ulogama ratnika (u objema su rodovi zastupljeni ravnopravno) (Miljak i Spajić, 1979, prema Marović, 2009). „Čini se da je izbor prometnih sredstava kod dječaka, a lutki kod djevojčica rezultat tradicionalne podjele ovih igračaka na „muške“ i „ženske“, dok tom podjelom nisu obilježeni konstrukcijski i građevni materijal jer se njime rado igraju dječaci i djevojčice“ (Marović, 2009, 21). Pritom je važno uočiti i naglasiti da je u gotovo 30 godina osmišljeno i kreirano niz igračaka i materijala za igru te su stavovi djece 70-ih i sada zasigurno izmijenjeni.

„Dok su djevojčice danas više nego ikad izložene igračkama štetnima za zdravo poimanje svog roda, ni dječaci ne prolaze ništa bolje – akcijski junaci otežavaju usvajanje emocionalne pismenosti kod dječaka, a akcijske junakinje koje su se pojavile u novije doba izgledaju poput porno-diva čime se djevojčicama šalje nedvosmislena poruka da žene mogu biti moćne samo ako su seksipilne“ (Belamarić, 2009, 16). Svakom djetetu, bez obzira na rod, treba dati da samo izabere igru, igračku i partnera u igri. Na taj se način djetetu omogućava učenje socijalnih odnosa, rodnih uloga, a time i osvješćivanje te uklanjanje rodnih stereotipa. Dakle: „važno je da su roditelji svjesni da djeca obaju rodova trebaju imati na raspolaganju sve vrste igračaka i igara, unatoč tome što postoje razlike u pristupu igrački i igri“ (Marović, 2009, 20).

6.4.2. Reklame

U današnje su vrijeme sve češće stereotipne reprezentacije u reklamama. Naime, one naglašavaju objektivizaciju i seksualizaciju žena te manipuliraju percepcijom primatelja/ica i na njegov/njezin sustav vrijednosti te svakodnevni život mogu imati štetne posljedice. „Pritisak koji nas tjera da budemo moderni i lijepi nikad nije bio tako jak kao danas, a djevojčice koje se tome ne prilagode trpe više od dječaka“ (Preuschoff, 2004). Primjerice, žene se najčešće prikazuju u ulozi majke koja brine o obitelji i sa smiješkom na licu poslužuje supruga i djecu, a kasnije sama posprema te pere suđe. Na taj se način prikazuje položaj žene u patrijarhalnom društvu, gdje dominiraju muška načela i pravila.

Takve su reprezentacije, osim u reklamama namijenjenih odraslima, sve vidljivije i kod reklama usmjerenih djeci. U tom se kontekstu, također može uočiti prisutnost rodni stereotipa sazdanih na seksizmu gdje se, na primjer, djevojčicama od najranije dobi nude lutke, barbik, kućanski aparati i slično, čime ih društvo priprema na ispunjavanje priželjkivanih rodni uloga – majčinstvo te briga o kućanstvu i vlastitom izgledu. „I tako se, sustavnom indoktrinacijom, već od djetinjstva od žena na neki način manje očekuje, manje ih se ohrabruje za odgovornost prema široj zajednici, a više ih se usmjerava na obitelj kao nukleus pa se često u nedostatku samopouzdanja ponašaju i kao žrtve ukoliko su izložene seksističkom obrascu ponašanja“ (Lubina i Brkić Klimpak, 2014, 220). S druge strane, reklame namijenjene dječacima nerijetko nude igračke vojnika, super junaka, automobila, alata ili društvenih igara, kojima se promiče hrabrost, želja za avanturom i analitičkim mišljenjem.

Dakle, reklame često sputavaju djevojčice ograničavajući njihove mogućnosti i uloge, isto kao što sputavaju dječake te ih tjeraju da budu distancirani očevi, hrabri i neustrašivi junaci, pravi „čelični“ muškarci. Prema tome, sadržajima prezentiranima putem reklama prenose se određeni općeprihvaćeni kulturni obrasci poimanja roda i spola, čime se tradicionalna rodna razlika između žena i muškaraca produbljuje i jača. S obzirom na to da stereotipi u reklamama, nakon što djeca odrastu, više ne izazivaju nikakvo čuđenje i zgražanje, na njih se otupljuje, a seksizam se kao takav ukorjenjuje u podsvijesti primatelja i postaje načinom njegova ophođenja i komuniciranja u društvu (Lubina i Brkić Klimpak, 2014).

6.4.3. *Dječja literatura*

Danas, u odnosu na prošla stoljeća, postoji mnoštvo literature namijenjene djeci, na primjer, sve su češće raznovrsne tematske slikovnice. „Slikovnice su važan medij s kojim djeca predškolske dobi stječu osnovne pretpostavke o svijetu odraslih, i o zanimanjima kojima se odrasli ljudi bave“ (Kolega i sur., 2011, 25). Osim slikovnica, velik je broj bajki, priča i knjiga, no njihova je poruka i kvaliteta nerijetko upitna. Iz tog se razloga brojni autori bavili analiziranjem dječje literature iz rodne perspektive.

Među prvim je istraživanjima utvrđeno da su ženski likovi puno manje zastupljeni od muških. Osim toga, žene su češće prikazivane u stereotipnim ulogama - podređene, pasivne i uglavnom unutar kuće. Za razliku od njih, muškarci su prikazivani kao aktivni i društveni sudionici zbivanja izvan kuće. Na takav se način djeci ne prikazuje realistična slika svijeta u kojem žive, odnosno, održavanjem stereotipa u slikovnicama i drugim književnim djelima namijenjenima djeci, održava se i mehanizam prenošenja rodni stereotipa u stvarni život (Kolega i sur., 2011).

Istraživanje Andersona i Hamiltona iz 2007. godine utvrdilo je da u 21. stoljeću nema značajnijih promjena - dječje knjige te slikovnice i dalje sadrže više muških likova, a žene su često prikazivane kao domaćice (Belamarić, 2009). Slično tome, Kolega i sur. (2011) govore da muški likovi uglavnom imaju specifično zanimanje, dok su ženski likovi prikazivani u ulogama supruga i majki. Također, stereotipizacija likova i slaba zastupljenost ženskih likova uči djecu od najranije dobi većem vrednovanju dječaka, nego djevojčica. „Današnje dječje slikovnice nastavljaju potkrepljivati uvjerenje da su dječaci i muškarci zanimljiviji i važniji od djevojčica i žena“ (Anderson i Hamilton, 2007, prema Belamarić, 2009, 15).

„Osim izrazite rodne neobjektivnosti u odnosu na omjere stvarnih žena i muškaraca koji participiraju unutar određenih zanimanja, djeci se nerealistična slika svijeta pruža učestalošću pojavljivanja likova te izborom leksika“ (Kolega i sur., 2011, 33). U tom kontekstu, Belamarić (2009) postavlja zanimljivo pitanje; naime, što nas doista o ženama uče likovi poput Snjeguljice, Pepeljuge te ostalih bespomoćnih princeza? Iako slikovnice, bajke i ostala literatura namijenjena djeci imaju važnu ulogu u njihovom razvoju i odrastanju, mnoge od njih kriju nevidljive zamke koje pridonose usvajanju rodni stereotipa i produbljanju rodne neravnopravnosti.

Uvidom u dosadašnje dostupne slikovnice i priče na našem tržištu, možemo uvidjeti da su stereotipi doista sveprisutni. Na primjer, u djelu „Plavi kaputić“ govori se da hrast izgleda kao drvo za muškarce jer je velik i snažan, dok su breze vitke i krhke poput djevojaka. Na taj način slikovnice, kao i drugi mediji, nastavljaju prenositi stereotipe dvojako – time što reflektiraju stvarnost te što je perpetuiraju (Kolega i sur., 2011).

Nasuprot velikoj većini djela koja podupiru stereotipna ponašanja, kako domaćih, tako i svjetskih, slikovnica „Mara i tata“, autorice Đurđe Knežević, prikazuje dvočlanu obitelj (djevojčicu i tatu) u kojoj tata budi djevojčicu poljupcem, priprema doručak, a potom zajedno vješaju oprano rublje te odlaze biciklom od kuće. „Ne treba mnogo inventivnosti da se djeci ponudi i nešto mimo stereotipa, pogotovo zato što slične situacije već žive u svojim obiteljima – njihove mame danas voze automobile ili su inženjerke, a tate (bar ponekad) usisavaju i uspavljaju djecu“ (Belamarić, 2009, 15). Uz to, ova slikovnica pomaže djeci samohranih roditelja da se ne osjećaju usamljeno, a kod djece koja odrastaju uz oba roditelja budi razumijevanje za djecu koja žive samo s jednim.

Ista autorica spominje bajku kanadskog dječjeg pisca Roberta Munscha – „The Paper Bag Princess“/“Princeza u vreći“ – o neustrašivoj i pametnoj princezi koja nadmudruje zmaja kako bi oslobodila svog otetog princa. No, oslobodivši ga shvaća koliko je sebičan i tašt pa odlučuje da se neće udati za njega, te tako dugo i sretno živi.

6.4.4. Animirani filmovi

Postoji čitav niz animiranih filmova koji imaju glavne ženske uloge. U vrijeme snimanja Pepeljuge i Snjeguljice kao poželjno ponašanje za ženu isticala se poslušnost, marljivost, submisivnost i fizička ljepota te mladost. Dakle, sve su one lijepe i mlade, ali nerijetko i neinteligentne princeze koje šalju poruku kako je za sreću potreban muškarac.

Za razliku od Snjeguljice i Pepeljuge, Zlatokosa je nešto buntovnija i poduzetnija, no i dalje podržava stajalište kako su fizička ljepota i mladost najvažnije ženske vrline. Sve te ljepotice saveznike pronalaze u muškom spolu, a glavni neprijatelji su im druge žene. U takvim se animiranim filmovima pronalazi seksistička i mizogina

poruka da žena vrijedi koliko je mlada i lijepa te voljna obavljati kućanske poslove. S druge strane, ako je stara i manje privlačna, onda je nužno ogorčena te zla.

Kako se mijenja percepcija žene i njezine uloge u društvu, tako se mijenjaju i prikazi žena u animiranim filmovima, ali i u medijima u globalu. Princeze iz starijih filmova – Pepeljuga, Snjeguljica i dr. - prikazane su kao pasivne i bespomoćne, a noviji likovi, na primjer, Zlatokosa, postaju životniji, osobniji i sposobniji, no udaja je i dalje vidljiva kao rješenje svih problema, tj. jamstvo za sreću. Razlika je u tome što novije princeze same biraju izabranike svojeg srca, za razliku od na primjer, Snjeguljice, koja doslovno nije bila pri svijesti kada se njezina sudbina „krojila“.

Stoga, evidentno je da se u animiranim filmovima djevojčice nerijetko prikazuje u podređenim, a dječake u glavnim i aktivnim ulogama. Djevojčice su nesamostalne, tihe te povučene, a dječaci pravi avanturisti, pametne i razborite individue, spašavatelji svijeta – poput Batmana, Spidermana i Supermana. Rodni stereotipi prisutni do te razine da, kaže Belomarić (2009), dok na primjer, lik iz Hello Kitty utjelovljuje bespomoćnost i pasivnost, popularne vile Winx toliko su seksualizirane da se nekad ozloglašena Barbie prema njima čini kao redovnica. Dakle, kod djevojčica se naglasak stavlja na fizički izgled i pasivnost, a od dječaka iziskuju borbenost i snagu, ne dopuštajući im pritom da budu mirni i empatični.

Nasuprot tome, rijetki su filmovi poput Pipi Duge Čarape, gdje se prikazuje snažna, hrabra i humoristična djevojčica koja sama popravljala police, diže konja jednom rukom te svojim ponašanjem i odijevanjem ruši sve stereotipe o tome kakve bi djevojčice trebale biti. Taj je animirani film izvršio ogroman utjecaj u uspostavljanju novog balansa između djevojčica i dječaka.

Slično tome, pravi zaokret u smislu rodnih uloga javlja se i kod Else te Moane - junakinje koja spašava svijet od uništenja. Kod njih se pitanje braka uopće ni ne postavlja, a Elsa je posebna i po tome što brzo nakon početka filma postaje kraljica te, uz magičnu, ima i političku moć. Dakle, možemo uvidjeti da je u animiranim filmovima rodna nejednakost, jednako kao i u dječjoj literaturi, reklamama, igračkama i sl., vidljiva te najčešće prihvatljiva, no Pipi, Elsa i Moana prave su junakinje i kao takve upravo bi one trebale biti uzor svakom djetetu.

7. Potencijalne posljedice prihvaćanja rodnih stereotipa

Žene se od davnina učilo da budu ovisne i podređene muškarcima te, iako danas imaju značajno veća prava nego ranije, takva razmišljanja i dalje određuju misli i djelovanje suvremenika. U prilog tome ide činjenica da je muškarac taj koji se od malena odgaja da bude jak i snažan, da ne plače i ne pokazuje emocije, da se ne igra barbicama i sl. S druge pak strane, žene se uči što priliči djevojčicama - igraju se lutkicama, pomažu u kućanskim poslovima, ne uči ih se da se bore za sebe itd. Takve vrijednosti te podjele uloga potenciraju razvoj niza „opasnosti“. Naime, „stereotipi negativno utječu na dječji razvoj, ograničavaju njihove profesionalne težnje, oblikuju stavove o njihovim budućim roditeljskim ulogama, pa čak utječu i na karakteristike njihove ličnosti“ (Anderson i Hamilton, 2007, prema Belamarić, 2009, 15).

Prema rečenome, stereotipima se stvaraju subjektivne vrijednosti koje ograničavaju, između ostalog, dječji razvoj te njihovo obrazovno područje. Štoviše, određeni identitetski markeri utječu na razvoj djetetovih kompetencija i dispozicija, pa su pripadnice ženskoga spola nerijetko izložene različitim iskustvima diskriminacije u obrazovanju, što se naravno, reflektira i na njihov kasniji život (Bartulović i Kušević, 2016). Na primjer, dolazi do negativnog efekta prihvaćanja stereotipa unutar obrazovnih aspiracija djevojaka te ih se uglavnom usmjerava na tipična „ženska“ područja. Drugim riječima, živeći u okruženju koje smatra da su matematika i fizika „muške“ znanosti, djevojke stvaraju sliku o sebi koja se ne uklapa u nametnuti okvir te se usmjeravaju prema onim područjima za koja društvo vjeruje da su karakteristična za žene. Prema tome, ne začuđuje da najmlađa djeca uglavnom daju najstereotipnije procjene i, kada trebaju navesti vlastite želje, navode zanimanja koja su stereotipno vezana uz njihov spol. Na pitanje: *Što bi želio/željela biti kad odrasteš?*, djevojčice najčešće navode zanimanja uslužnih djelatnosti, društvena zanimanja, zanimanja u zdravstvu i sl., dok dječaci najčešće biraju sport, prometna zanimanja, tehnička zanimanja itd.

Međutim, danas ima i sve više žena koje preuzimaju stereotipno uobičajene muške uloge. U tom smislu, Heffer (2007) govori kako poslovne žene, osobito mlađe, zadržavaju biološka obilježja svojega spola te mu pridaju društvena obilježja muškoga djelovanja, načina oblačenja (odijela) i ponašanja. Dakle, iako je sve više žena koje se bave najtežim i najopasnijim poslovima na svijetu, koji su nekoć bili usključivo muški –

rad u rudniku, na gradilištu i sl., postavlja se pitanje, znači li to doista da živimo u vrijeme istinske jednakosti i ravnopravnosti između spolova/rodova (Slunjski, 2013)?! Naime, usprkos nekim pomacima, žene se i dalje teže zapošljavaju, osobito u „muškim“ zanimanjima“, te su generalno manje plaćene.

Nadalje, dječja zaduženja kod kuće često su podijeljena pa tako djevojčice najčešće peru suđe, dok dječaci, primjerice, kose travu. „Ove podjele uveliko utječu na kasnije ponašanje u vezi i braku gdje nekadašnji dječak očekuje da njegova supruga kuha, posprema i odgaja djecu, bila ona zaposlena ili ne, dok će on sam u najboljem slučaju pristati odnijeti smeće, popraviti sitni kvar ili pokositi vrt“ (Topić, 2009, 52). Ukoliko se u djetetovim prvim godinama života njeguje patrijarhalni odgoj i podjela rodnih uloga, isti će se obrazac ponašanja koristiti i kasnije u životu. Drugim riječima, stvara se začarani krug na koji velika većina žena još uvijek pristaje, a one koje ne pristaju, a nađu muškarca koji bezuvjetno to očekuje, ili se rastavljaju ili pak postaju žrtvama nasilja (Topić, 2009).

Što se tiče karakteristika ličnosti, Vučenović i sur. (2015) proveli su istraživanje iz kojeg se može zaključiti kako negativni i različiti postupci prema djevojčicama/dječacima, koji se koriste u patrijarhalnim obiteljima - poput velike kontrole, a što je češće usmjereno prema djevojčicama - mogu dovesti do niza negativnih posljedica: apatije, plačljivosti, niskog samopoštovanja, pesimizma, agresivnosti i sl., čak i na podsvjesnoj razini, što nerijetko rezultira povučenošću i manjkom ambicija. Agresivnost se kod dječaka nerijetko njeguje kao svojevrsna obrana i nepopustljivost, dok se kod djevojčica kažnjava i nastoji eliminirati.

Nadalje, važno je uvidjeti i sljedeće: „pod zakonima patrijarhata, pred muškarce se postavljaju sve karakteristike koje smo naveli ranije i htjeli ili ne htjeli moraju se s njima nositi ili im prijete društvene osude, a nerijetko i poruga“ (Topić, 2009, 54). Čest primjer poruge prema muškarcima, koji nisu onakvi kakvima ih patrijarhalno društvo prikazuje, nadimci su: „mekušac“, „papučar“ i sl. (Topić, 2009). Prema svemu tome možemo argumentirati kako korištenje patrijarhalnog odgoja i poticanje rodno stereotipiziranih uloga ne idu na ruku niti jednom rodu/spolu. Štoviše, sve je više muškaraca koji se odlučuju na stereotipne, tradicionalno ženske uloge, primjerice baby-sitter. „Za razliku od ženskoga slučaja, u njihovom se odijevanju to neće moći primijetiti, ali njihovo ponašanje može odavati društvena obilježja ženskoga djelovanja i

ponašanja“ (Heffer, 2007, 166).

Uz sve gore navedeno, još je mnogo problema koji proizlaze iz podjele rodnih uloga: mali broj žena u politici, manje je zaposlenih žena nego muškaraca (iako su one obrazovanije), nasilje nad ženama je u porastu (Topić, 2009), a tu možemo uočiti i uzrok nekih samoubojstava. Jednako tako, Topić zaključuje kako sve dok se odgoj ne promijeni neće biti ni napretka u ravnopravnosti žena i muškaraca. Dakle, sve dok ispitanici u istraživanjima budu odgovarali kako „dječake treba odgajati tako da budu odlučni i hrabri, a djevojčice tako da budu poslušne i pomirljive“ (Galić, 2006, 151, prema Topić, 2009, 58), napretka neće biti. Kako bi se djeca i mladi razvijali u skladu sa svojim punim potencijalima, važno je omogućiti im da svoje obrazovne putove, stavove te vrijednosti odabiru neopterećeni stereotipima.

8. Revidiranje rodnih stereotipa

Maleš (1995) govori da ponajviše o roditeljskim stavovima ovisi kako će djeca prihvaćati vlastiti spol te pripadnike suprotnog spola. Također, istraživanja su pokazala da angažiranje majke izvan kuće djeluje na smanjenje stereotipa spolne/rodne uloge kod djece, a naročito kod kćeri (Maleš, 1988). Međutim, važno je napomenuti da roditelji nisu jedini čimbenik, tj. da stavovi nisu konačni. „Oni se mogu mijenjati pod utjecajem vlastite aktivnosti kao i obrazovnog djelovanja, a što je važno sa stajališta pedagoške intervencije i rada s roditeljima“ (Maleš, 1995, 535).

Stoga, „odgajanje dječaka i djevojčica u skladu s uvriježenim rodnim/spolnim ulogama jedan je od načina na koji se seksizam održava te je obrazovanje koje će uključivati rodnu problematiku i rodni pristup nužno da se seksizmi dokinu“ (Borić i sur., 2007, 83). Neosporna je činjenica kako je obrazovanje za rodnu ravnopravnost izuzetno važno uklopiti u postojeće odgojno-obrazovne ustanove. Prema tome, neophodno je u sustav obrazovanja - od najniže razine pa sve do visokog školstva - uključiti sadržaje i modele koji će osigurati konceptualno, ali i proceduralno znanje u rodnoj domeni. Djecu, ali i odrasle, potrebno je pripremiti za kritičku analizu društvenih fenomena te položaja žena i muškaraca općenito. „U tom slučaju, dijete će možda obrazovanjem preuzeti stavove prema kojima su žene i muškarci jednaki“ (Topić, 2009, 57).

Možemo konstatirati kako obrazovanje treba biti ključ koji će, između ostalog, dokinuti horizontalnu i vertikalnu rodnu/spolnu segregaciju na tržištu rada te otvoriti vrata rodnoj ravnopravnosti i jednakosti. „Koncept rodne jednakosti polazi od toga da su sva ljudska bića slobodna razvijati osobne sposobnosti i činiti izbore bez ograničenja postavljenih zadanim rodnim ulogama; isto tako, da se različita ponašanja, težnje i potrebe žena i muškaraca uzmu u obzir, vrednuju i promiču jednako“ (Borić i sur., 2007, 74). Jednakost je temelj čijom se realizacijom korigiraju složeni odnosi moći i podčinjenosti na društvenom, ekonomskom, kulturnom, političkom te individualnom planu. Sukladno tome, rodna ravnopravnost pretpostavlja da muškarci i žene imaju jednake mogućnosti za ostvarivanje ljudskih prava, što predstavlja jedan od osnovnih uslova za postojanje demokratskog društva.

Dakle, navedeni je problem – pedagoški, jer se putem rodno osjetljivih sadržaja i tema u nastavi, inovativnih i uvažavajućih metoda učenja i sl., može pridonijeti osvješćivanju rodnih stereotipa na različitim razinama, pa i dovesti do kreiranja rodno ravnopravnijeg društva. Konkretnije, u odgojno-obrazovnoj ustanovi korisno je igranje uloga jer se na taj način djevojčice i dječake može potaknuti na preuzimanje uloga koje su suprotne njihovim prirodnim ulogama (Preuschoff, 2014). Štoviše, ukoliko je igra uloga zabavna, djeca se mogu uživjeti te mnogo naučiti.

Također, prema čl. 2. Konvencije o pravima djeteta (2001), „države stranke poštivat će i osiguravati svakom djetetu na svom području prava navedena u ovoj Konvenciji bez ikakve diskriminacija prema djetetu, njegovim roditeljima ili zakonskim skrbnicima glede njihove rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja,...“, a uloga je i odgojno-obrazovne ustanove pobrinuti se da ta prava doista i budu osigurana.

9. Inicijalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica

U prethodnom poglavlju naglašena je važnost uključivanja relevantnih (rodnih) sadržaja i modela u postojeće sustave obrazovanja - od najniže razine pa sve do visokog školstva. U skladu s time, u ovom se dijelu ističe potreba za inicijalnim obrazovanjem odgojitelja/odgojiteljica, koje će osigurati poznavanje rodne terminologije te dovesti do osvješćivanja prisutnosti rodnih stereotipa u konkretnim situacijama. Uzevši u obzir činjenicu da se upravo u djetinjstvu stvaraju temelji na kojima se formira cjelokupna ličnost pojedinca, inicijalno obrazovanje i kontinuirano stručno usavršavanje praktičara/praktičarki za prihvaćanje konstrukcije roda i rodne ravnopravnosti, od fundamentalne je važnosti u svakom društvu, za zdrav i kvalitetan razvoj svakog vrtićkog djeteta

Dakle, u tom su kontekstu iznimno važni kolegiji koji imaju za cilj osvijestiti i senzibilizirati odgojitelje/odgojiteljice za dječje različitosti – rodne, rasne, klasne, etničke, vjerske, nacionalne i druge. Odnosno, programi čija je bit razvoj društvene i civilne vještine u multikulturalnom okruženju, tj. poticanje socijalne i građanske kompetencije. Mijatović (2000, 158) u *Leksikonu temeljnih pedagoških pojmova* pod kompetencijom podrazumijeva „osobnu sposobnost da se čini, izvodi, upravlja ili djeluje na razini određenog znanja, umijeća i sposobnosti, što osoba može dokazati na formalni i neformalni način”.

„U kompetencijskom pristupu građenje i razvijanje kompetencija odgajatelja ili učitelja ne može se temeljiti na tradicionalno obrazovanom odgajatelju i učitelju čije profesionalne kompetencije čine uvježbane postupke, “ artikulacije procesa”, stereotipe i obrasce“ (Šagud, 2011, 260). Prema tome, nužno je inicijalno obrazovanje koje će buduće odgojitelje/odgojiteljice upoznati s pojmovima usko vezanima uz rod (rodna uloga, rodni identitet, rodna (ne)ravnopravnost i sl.), poticati ih na korištenje rodno osjetljivih materijala i medija te ih osvijestiti o prisutnosti rodne neravnopravnosti u vrtićima.

Budući da je tema ovog diplomskog rada *Osvješćivanje prisutnosti rodnih stereotipa u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*, potrebno je, prije svega, proučiti i proanalizirati sveučilišne kurikulume *Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*, ali i ispitati same studente/studentice, kako bi se dobio odgovor na pitanje

postoje li (i u kojoj mjeri) moduli i kolegiji kojima ih se upoznaje s rodnom terminologijom, rodnim sadržajima i materijalima, a čime se stvara temelj za revidiranje rodni stereotipa te jačanje rodne ravnopravnosti u budućem radu s djecom⁴.

„Na razini inicijalnog obrazovanja traže se inovativne obrazovne strategije, te visoka razina djelovanja, učinkovitosti i kvalitete odgojno-obrazovnih ustanova na svim razinama, kako bi se moglo odgovoriti na izazove budućnosti i autentičan kontekst u kojem se odgojno-obrazovna praksa odvija“ (Šagud, 2011, 260). Prema tome, implicitne pedagogije odgojitelja/odgojiteljica, tj. njegov/njezin stav i očekivanja imaju utjecaj na učenje, razvoj, odgoj i obrazovanje djece. Štoviše, „uz kvalitetno obrazovanje tijekom studija, odgojitelji bi na samom početku svog odgojno-obrazovnog rada trebali dobivati stručnu i pedagošku pomoć od pedagoga i iskusnijih odgojitelja u ustanovi“ (Marović, 2009, 22).

⁴ Vidjeti: *Empirijski dio rada* - Inicijalno obrazovanje odgojitelja/ica za prihvaćanje konstrukcije roda i rodne ravnopravnosti.

10. Mogućnosti i uloga pedagoga/pedagoginja

Važno je, prije svega, napomenuti da su za razvijanje kvalitetnijeg inicijalnog obrazovanja odgojitelja/odgojiteljica potrebne, kako promjene „odozgo“, tako i unutarnje (na razini odgojno-obrazovne ustanove), te inovativne osobne strategije, koje naglašavaju ulogu nastavnika (odgojitelja/odgojiteljica) u osmišljavanju i realizaciji promjena (Bartulović i Kušević, 2016).

Budući da analiza silabusa inicijalnog obrazovanja budućih odgojitelja/odgojiteljica upućuje na njihovu ignoranciju u domeni interkulturalizma⁵, u ovom će se poglavlju analizirati mogućnosti i potencijalne uloge pedagoga/pedagoginja kao kompetentnih stručnjaka/stručnjakinja u radu s praktičarima/praktičarkama.

Članak 11. *Zakona o predškolskom odgoju i naobrazbi* govori da „u dječjem vrtiću na poslovima njege, odgoja i obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite te skrbi o djeci rade sljedeći odgojno-obrazovni radnici: odgojitelj i stručni suradnik (pedagog, psiholog, logoped i rehabilitator) te medicinska sestra kao zdravstvena voditeljica“. Pedagog/pedagoginja se, kao kompetentan/na stručnjak/stručnjakinja, bavi različitim poslovima – od upisa djece u ustanovu, preko praćenja i izvođenja odgojno-obrazovnog rada, pa sve do savjetodavnog rada s djecom, roditeljima i odgojiteljima/odgojiteljicama. Prema tome, u radu s praktičarima/praktičarkama, pedagog/pedagoginja može i treba doprinijeti osvješćivanju i jačanju interkulturalnih kompetencija, ali i stvaranju cjelokupnog sustava u kojem će „drugi“ i „drugačiji“ biti jednako vrijedni i prihvaćeni.

Analizirajući kolegije koje nudi studij pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, vidljivo je da se veliki naglasak stavlja upravo na područje interkulturalizma – *Interkulturalizam i obrazovanje, Osnove interkulturalne pedagogije, Prava djeteta u odgoju i obrazovanju, Obrazovanje za ljudska prava i građanstvo, Europsko obrazovanje te Interkulturalni kurikulum*. U ovom se modulu – *Interkulturalna pedagogija*, obrađuje razvoj ideje interkulturalizma te njihov utjecaj na promjene ciljeva, sadržaja i metoda odgoja i obrazovanja. Takvi kolegiji budućim pedagozima/pedagoginjama omogućavaju usvajanje temeljnih pojmova i načela interkulturalizma, njihove primjene u analizi društvenog života te kritičko propitivanje

⁵ Do čega se došlo analizom sveučilišnih kurikuluma u *Empirijskom dijelu rada*.

društvenih implikacija interkulturalizma u obrazovanju.

Specifičnije, uloga pedagoga/pedagoginja je kod samih odgojitelja/odgojiteljica osvijestiti prisutnost rodni stereotipa, proučavajući i analizirajući njihova znanja, ali i praksu u konkretnom okruženju te svojom ulogom kritičkog prijatelja, putem dvosmjerne komunikacije i dijaloga, osvijestiti odgojitelje/odgojiteljice na prisutnost rodni stereotipa u različitim sferama rada, tj. pomoći im osvijestiti implicitne predrasude. Dakle, cilj je osvješćivanje i jačanje interkulturalnih kompetencija, tolerancije, razumijevanja te prihvaćanje različitosti, tj. senzibiliziranje praktičara/praktičarki i pomaganje u (su)konstruiranju kulture ustanove koja njeguje rodnu jednakost i ravnopravnost.

10.1. (Su)konstruiranje rodno osjetljivog vrtićkog okruženja

„Polivalentnost i pluralnost u kompleksnim interakcijskim odnosima koji karakteriziraju svaku kulturu odgojno-obrazovne ustanove traže posebne kompetencije i senzibilitet praktičara“ (Šagud, 2011, 263). Dakle, jedan je od temeljnih zadataka pedagoga/pedagoginja pomoći praktičaru/praktičarki osvijestiti implicitne pedagogije te unaprijediti interkulturalne kompetencije, a koje se odnose na senzibiliziranje i jačanje nestereotipnih stavova prema djeci različitog roda. U tom je kontekstu nužna kvalitetna i uvažavajuća klima. Ona je neophodna za razvoj tolerancije, poštovanja i nediskriminacije – te je upravo uloga pedagoga/pedagoginja pridonijeti kreiranju takve okoline.

Međutim, otvorena klima nije dostatna za razvoj navedenih stavova i vrijednosti, pa tako Vujčić govori (2005) da je širi kulturalni kontekst važan za posredovanje efekata klime ustanove, a pritom se misli na obitelj i zajednicu. To znači da je za zdravo i tolerantno vrtićko okruženje važno uključivanje obitelji u rad ustanove te njegovanje kvalitetnih partnerskih odnosa, kako s njima, tako i s cijelom lokalnom zajednicom.

Prema tome, „svaki vrtić predstavlja tkanje višestruko isprepletenih težnji i akcija svih koji u njemu svakog dana djeluju i sudjeluju; njihovih interakcija s prostorom i drugim osobama, njihove komunikacije i odnosa, načina organizacije vremena i aktivnosti i slično“ (Slunjski i sur., 2014, 5). Za zdrav i holistički razvoj djeteta u vrtiću neophodno je izgraditi i njegovati kvalitetan odnos između vrtića i

djetetove obitelji. „To je iznimno zahtjevan zadatak koji uključuje mnogo promišljanja, a pri razradi primjerenih načina i pristupa roditeljima, uvijek polazim od sebe – preispitujem vlastite postupke, vještine i kompetencije“ (Tomljenović, 2009, 18).

U tom je kontekstu kvalitetna komunikacija roditelja i odgojno-obrazovne ustanove i više nego potrebna, no još se uvijek čini najslabijom karikom u sustavu odgoja i obrazovanja. Potrebno je roditelje na početku godine upoznati s načinima komunikacije s vrtićem, pravima i obvezama djece i roditelja te s procedurom i mogućnostima zaštite prava djece. Slunjski i sur. (2014) govore da je među roditeljima te odgojiteljima/odgojiteljicama potrebno osigurati kvalitetnu, izravnu i ohrabrujuću komunikaciju, kako bi informacije o djetetu mogle nesmetano i dvosmjerno cirkulirati. Uspostavljanjem suradnje roditelja i odgojno-obrazovne ustanove moguće je spriječiti ili otkloniti mnoge nedorazume i sukobe. „Odgojiteljica s obitelji dijeli odgovornost u procesu donošenja odluka u vezi s odgojem i obrazovanjem njihovog djeteta“ (Tomljenović, 2009, 20).

Nadalje, ciljevi su takve kulture ustanove: naučiti djecu da se služe „jezikom drugih“, potaknuti ih na međusobno razumijevanje te izbjegavanje konflikata. U skladu s time, Henrik Hansen (2011) govori da visoka kvaliteta ustanova odgoja i obrazovanja pridonosi socijalnom i intelektualnom razvoju svakog djeteta te je povezana s većom razinom samopouzdanja, radoznalosti i motivacijom za učenje.

10.2. Savjeti odgojiteljima/odgojiteljicama za smanjivanje rodni stereotipa

„U svakodnevnim situacijama vrtićkog života nebrojeno je prilika za stvaranje ozračja humanih odnosa među rodovima koje osviješteni odgojitelji mogu koristiti za učenje dječaka i djevojčica međusobnoj suradnji i poštivanju različitosti“ (Marović, 2009, 22). Stoga, kako bi se u vrtiću podržao rodno osviješten odgoj, a diskriminacija eliminirala, odgojitelji/odgojiteljice bi se trebali/le držati navedenih smjernica (Belamarić, 2009):

- osvijestiti vlastita očekivanja i reakcije u vezi s emocijama i ponašanjem djece različitog spola, na primjer, jeste li čvršći prema dječacima, a nježniji prema djevojčicama?;

- u svakodnevnoj komunikaciji s djecom voditi računa o tome da igre, igračke ili centre aktivnosti ne dijele na one namijenjene dječacima ili djevojčicama;
- izbjegavati poticanje na ponašanja u „skladu“ s rodnim ulogama, na primjer, djevojčice neka pomognu obrisati stol, a dečki neka donesu stolce;
- o obiteljskom životu razgovarati bez stereotipa;
- pri glumi pokušati dodjeljivati uloge koje su različite od stereotipa, na primjer, uplašenog patuljka neka glumi dječak;
- govoriti u oba roda ili naizmjenice, na primjer, teta Marija je pedagoginja;
- reagirati na komentare djece ili roditelja koji sadrže stereotipe, na primjer, ružičasto je za djevojčice;
- dovesti u vrtić osobe nestereotipnih zanimanja;
- poticati razvoj cjelovite osobnosti djeteta, neovisno o njegovom/njezinom spolu;
- ne pohvaljivati izgled i odjeću samo djevojčica;
- hrabrost i snagu pohvaljajte i kod djevojčica i dr.

Prema tome, „djelatnici bi trebali imati ulogu uključenih i odgovornih slušatelja, autoritativnih odraslih koji motre načine na koje se djeca izražavaju“ (Henrik Hansen, 2011, 11), tj. ulogu potkretača/ica i poticatelja/ica na osvješćivanje stereotipa, ne samo kod sebe, već i kod djece. Na primjer, moraju razumijeti i znati objasniti da roza boja nije samo za djevojčice. Drugim riječima, njihova je uloga nuditi dječacima i djevojčicama podršku kako bi se razvili/e u sigurne i zdrave osobe te aktivne građane/ke spremne za buduće izazove.

10.3. Osvješćivanje rodnih stereotipa kod djevojčica/dječaka

„Nije pouzdano utvrđeno koji je najdjelotvorniji način kojim bismo osvijestili stereotipe kod djece, ali razna didaktička sredstva (od priča i slikovnica za djecu, lutaka, različitih igara i igračaka do filmova za djecu), uz ciljani razgovor odgojitelja s djecom, sigurno ostavljaju pozitivan trag u njihovoj svijesti“ (Marović, 2009, 23).

Ista autorica govori da je u jednoj predškolskoj ustanovi u Splitu provedeno istraživanje kojemu je cilj bio utvrditi mogu li se predškolska djeca kroz obradu rodno stereotipne priče potaknuti na identifikaciju rodno stereotipa u priči, osvješćivanje svojih rodno stereotipa te njihovu promjenu. Istraživanje je strukturirano u tri faze: prva faza je bila posvećena osmišljavanju istraživačkih postupaka; u drugoj fazi se uz pomoć liste od 10 zanimanja formirao uzorak predškolske djece koja su zanimanjima pridavala najviše rodno isključivih oznaka (4 dječaka i 4 djevojčice); a u trećoj fazi istraživanja uvedena je rodno stereotipna priča. Cilj treće faze bio je utvrditi mogu li djeca koja su pridavala najviše rodno isključivih oznaka zanimanjima osvijestiti i promijeniti svoje rodne stereotipe. U tu svrhu sastavljena je rodno stereotipna priča „Sanjina obitelj“, a postupak se sastojao od čitanja priče svakom djetetu, nakon čega je slijedila analiza priče te je svakom djetetu ponuđeno da ispriča svoju verziju priče. Priča „Sanjina obitelj“ pokazala se odgovarajućim instrumentom za istraživanje stereotipa kod djece predškolske dobi, s posebnim osvrtom na mogućnost osvješćivanja i promjenu stereotipnog mišljenja. Naime, troje djece je kroz razgovor nakon pročitane priče osvijestilo i promijenilo svoje rodne stereotipe, dvoje djece ih je osvijestilo, ali ih nije promijenilo, a kod troje predškolaca nije primijećen nikakav pomak (Marović, 2009).

„Obrasci hrvatske kulture, koja njeguje tradicionalnu podjelu poslova i uloga po rodu, prenose se generacijama i iluzorno je očekivati da će se lako (tek jednom pričom) izmijeniti“ (Marović, 2009, 23). Međutim, potrebno je težiti i kretati se, pa makar malim koracima, međusobnom poštovanju, ravnoteži odnosa među rodovima, humanizmu te toleranciji. „Humanizam i tolerancija u odgoju i obrazovanju ostvaruju se razvojem senzibiliteta djece za potrebe drugih, prihvaćanje drugih i shvaćanje važnosti međusobne povezanosti s njima“ (Slunjski i sur., 2014, 20). Ono je neophodno u svijetu različitosti - rodne, rasne, klasne, etničke, itd.

Dakle, odgojitelji/odgojiteljice bi zajedno s djecom trebali/e pratiti njihove omiljene sadržaje te razmijenjivati misli i emocije koje ti isti sadržaji izazivaju, a u tome im pedagozi/pedagoginje svakako trebaju biti podrška. Na taj bi način svi/e zajedno i djeci pomagali/e osvijestiti kako se odvija proces perpetuacije rodno stereotipa te do kakvih „opasnosti“ isto dovodi.

11. Odgoj rodno netipizirane individue

„Djeci koja rastu u tradicionalnim stereotipnim okruženjima mogle bi nedostajati vještine neophodne za uspjeh u današnjem svijetu i suvremenim profesionalnim ulogama“ (Kolega i sur., 2011, 26). O tome je bilo riječi u poglavlju o potencijalnim „opasnostima“ prihvaćanja rodnih stereotipa, a kako bi se iste izbjegle te kako bi se odgajala rodno netipizirana djeca, potreban je snažan društveni aktivizam te fundamentalna promjena postojećeg stanja.

Tako je, između ostalog, nužno stvaranje i korištenje rodno nestereotipiziranih materijala te medija, osiguravanje djevojčicama/dječacima prava na vlastitu samoidentifikaciju te korištenje rodno neutralnog jezika. Dakle, potrebno je potražiti knjige koje djevojčice i žene prikazuju u pozitivnom svjetlu te u aktivnim ulogama; priče koje ne oslikavaju niti jedan spol na stereotipan način; u kojima ženski likovi nisu uvijek slabiji i krhkiji od muških; u kojima je funkcija odjeće samo funkcionalna; gdje zanimanja nisu prikazana stereotipno muška/ženska; te u kojima se koristi rodno osjetljiv jezik (Rudman, 1995, prema Belamarić, 2009).

11.1. *Rodno nestereotipni materijali te mediji*

Materijali i mediji koji se u vrtićima koriste često pridonose reprodukciji rodne nejednakosti. Tome u prilog govore istraživanja koja potvrđuju povezanost slikovnica sa stereotipnim rodnim ulogama i stvarnim ponašanjima djevojčica/dječaka. Naime, nakon čitanja rodno stereotipne slikovnice djeca su se, za razliku od one djece kojima je čitana nestereotipna slikovnica, češće igrala stereotipnim igračkama (Ashton, 1983, prema Belamarić, 2009).

Budući da djeca vole neprestano slušati/čitati jedno te istu priču te gledati iste animirane filmove, iznimno je važno poticanje korištenja nestereotipnih materijala i medija⁶. Pritom je važno naglasiti sljedeće: „istraživanja su potvrdila kako se dječji rodno stereotipni stavovi mogu promijeniti korištenjem odabrane rodno neutralne dječje literature“ (Scot i sur. 1979, prema Kolega i sur., 2011, 26) te je stoga potrebno koristiti,

⁶ Primjeri rodno nestereotipne dječje literature navedeni su ranije.

na primjer, slikovnice koje prikazuju likove u nestereotipnim ulogama. Štoviše, knjige koje vode računa o tome da ne stereotipiziraju likove prema spolu, imaju značajan utjecaj na stvaranje pozitivne slike o sebi te jačanje djetetova samopoštovanja (Narahara 1998, Kolega i sur., 2011).

11.2. Pravo na rodnu samoidentifikaciju

U trgovinama odjećom vrlo je teško ili gotovo nemoguće naći majice za dječake sa simbolima kao što su srce i zvijezde te haljine sa slikama super junaka poput Batmana. Time se djeci šalje poruka kako su junaci – koji označavaju hrabrost i avanturu - karakteristični za dječake, a srca – koja simboliziraju ljubav i emocije - im ne priliče.

Bartulović i Kušević (2016) govore da individue koje su izložene identitetskome diskontinuitetu, odnosno nepodudarnosti između načina na koji same sebe vide i načina na koji ih vide druge, imaju smanjen prostor za autentično djelovanje. Kako bi se to promijenilo, potrebno je osvijestiti pravo i slobodu djece na rodnu samoidentifikaciju, tj. na emocionalno i estetsko iznalaženje, što znači da na primjer, dječaci smiju plakati ukoliko su tužni; djevojčice se, kao i dječaci, trebaju baviti sportom; plava odjeća nije samo za dječake; a djevojčice se mogu igrati figurom Darth Vadera. Drugim riječima, roditelji i odgojitelji/odgojiteljice trebaju izbjegavati podjelu na tipično „muške“ – fizički posao, i tipično „ženske“ poslove – kuhanje, pospremanje; ne smiju biti stroži/e prema dječacima, a samo djevojčice poticati na razumijevanje i kompromis.

Štoviše, sve se emocije moraju podjednako poticati i kod djevojčica i kod dječaka, a odjeća mora imati samo funkcionalnu, a ne rodno specifičnu ulogu. Sukladno tome, kao i obitelj, i „vrtić treba omogućiti afirmaciju ideje ostvarivanja prava djece na jednake šanse, tj. ostvarivanje jednakih prava za sve“ (Slunjski i sur., 2014, 20).

11.3. Rodno osjetljiv jezik

Osim gore navedenih – vidljivih i svjesnih razina, kod odgojitelja/odgojiteljica je potrebno osvijestiti i da je jezik, kao što kažu Bartulović i Kušević (2016), sredstvo reprodukcije rodne nejednakosti.

Jessel i Moir (1995) navode zanimljivu zagonetku koja upućuje na važnost rodno osjetljivog jezika. Dakle, priča govori o dvojici putnika - ocu i sinu, koji su teško ozlijeđeni u prometnoj nesreći te prilikom vožnje u bolnicu u kolima hitne pomoći, otac umire. S druge strane, sin je po dolasku u bolnicu upućen u dvoranu za operacije, gdje je kirurg, kada je ugledao pacijenta, šapnuo: „Bože, moj sin...“. Pri odgonetavanju zagonetke moguća su različita rješenja – je li kirurg možda dječakov poočim i sl., ali točno je to da je kirurg zapravo majka i supruga stradalih.

Naime, titule, kvalifikacije i zanimanja najčešće se prikazuju samo u muškome rodu, čime se djeci šalje poruka da je biti muškarac bolje i važnije, nego biti žena. Tome u prilog ide činjenica da: „...prvobitna Božja kreacija je ipak muškarac, a ne žena (ona je nastala iz njegova rebra, što je valjda čini drugorazrednom izvedbom) (Slunjski, 2013, 26). Dakle, ako se, na primjer, za ženske osobe javno govori da su profesori, ministri i kuhari, time se zapravo reproducira tradicionalna dihotomija između javne i privatne sfere, te se i nesvjesno šalje poruka kako je mjesto žene u privatnoj sferi - van profesionalnog života, a muškarca - suprotno tome. U hrvatskom se jeziku koristi odredba o rodnoj neutralnosti izraza, tj. napomena da svi izrazi koji se u tekstu koriste, a imaju rodno značenje, obuhvaćaju podjednako i muški i ženski rod.

U kontekstu ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, potrebno je govoriti u oba roda ili naizmjenice kao, na primjer, prijatelji i prijateljice, kolegice i kolege te sl.; dobro je povremeno koristiti ženski ili pak muški rod u stereotipnim zanimanjima - policajka, frizer, teta koji odvozi smeće, odgojitelj itd.; a uz zanimanja i aktivnosti žena koristiti odgovarajuće imenice u ženskom rodu te uz zanimanja i aktivnosti muškaraca koristiti odgovarajuće imenice u muškome rodu, na primjer, teta Marija je zubarka, Mato je slavljenik, djevojčice su odlične rukometašice itd. (Belamarić, 2009).

Međutim, s obzirom da je cilj korištenja rodno osjetljivog jezika postizanje rodne ravnopravnosti, formiranje i korištenje pravog te trajnog rodno osjetljivog jezika, po uzoru na neke strane zemlje, svakako bi bio veliki korak u tom smjeru. Tako je, primjerice, u švedski rječnik uvedena osobna zamjenica srednjeg roda – „hen“. Do toga je došlo jer je muška zamjenica „on" bila politički nekorektna te su lingvisti ocijenili da je lakše koristiti zamjenicu „hen" za srednji rod, nego koristiti izraz „on“/“ona" („han“/„hon“). Ta zamjenica, koja se već koristi u dokumentima, medijima te književnosti, označava osobu kojoj se ne zna spol te se može koristiti za transrodne osobe ili kad se procijeni da spol navedene osobe za kontekst nije bitan. Navedeni je koncept odličan primjer dobre prakse koji bi svakako trebao biti model i ostalim zemljama.

12. Empirijski dio rada - Inicijalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica za prihvaćanje konstrukcije roda i rodne ravnopravnosti

12.1. *Problem i cilj istraživanja*

Rodna ravnopravnost smatra se fundamentalnim preduvjetom demokratičnog i ravnopravnog društva, no brojna istraživanja pokazuju kako su rodni (i mnogi drugi) stereotipi prisutni na svim razinama života, pa tako i u području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Primjerice, prisutnost rodnih stereotipa prikazuju istraživanja Andersona i Hamiltona iz 2007. godine (Belamarić, 2009), kojima se utvrdilo da dječje knjige i slikovnice sadrže dvostruko više muških likova, nego ženskih, te da oni dominiraju, kako na naslovnicama, tako i općenito na ilustracijama. Također, rezultati istraživanja uloge odgojitelja/odgojiteljica u formiranju i razvijanju humanih odnosa među rodovima, u našem predškolskom sustavu, ukazuju na dominantnu ulogu odgojitelja/odgojiteljica u tom procesu. Naime, djelovanje odgojitelja/odgojiteljica na stvaranje ozračja u vrtiću i na igru djece neprocjenjivo je jer odgojitelj/odgojiteljica svojim ponašanjem i radom usmjerava aktivnost djece u željenom pravcu (Marović, 2009). Nadalje, Janković i Koren (2001) provode istraživanje čiji je osnovni cilj utvrditi kako različiti procjenitelji/procjeniteljice – majke, očevi te odgojitelji/odgojiteljice, procjenjuju ponašanje djece predškolskog uzrasta u odnosu na njihov spol. U istom je istraživanju vidljiva razlika u viđenju dječaka/djevojčica od strane majke/oca/odgojitelja/odgojiteljice.

Stoga, problem ovog istraživanja proizlazi iz prisutnosti rodnih stereotipa te konstantnog perpetuiranja rodne neravnopravnosti, zbog neosviještenosti po pitanju istoga. Kako bi se budućim odgojiteljima/odgojiteljicama pomoglo pri osvješćivanju i uklanjanju rodnih stereotipa, nužno je istražiti prostor njihovog inicijalnog obrazovanja te ga po potrebi modificirati.

Dakle, cilj je empirijskog dijela rada, analizirajući sveučilišne kurikulume i anketirajući studente/studentice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, ispitati prisutnost relevantnih termina, sadržaja i tema u inicijalnom obrazovanju budućih odgojitelja/odgojiteljica, uvidjeti utjecaj inicijalnog obrazovanja na njihove vrijednosti i stavove o rodnim stereotipima te ispitati njihova mišljenja o kvaliteti samog

obrazovanja i vlastitim kompetencijama s rodnog aspekta. Navedeno istraživanje je teorijsko (analiza kurikuluma) te kvantitativno (anketiranje studenata/studentica).

12.2. Hipoteze istraživanja

H1 – Studij *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* upoznaje buduće odgojitelje/odgojiteljice s rodnom terminologijom, relevantnim sadržajima te rodno osjetljivim materijalima i medijima.

H2 – Statistički značajan broj studenata/studentica ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja njeguje rodno stereotipna uvjerenja i koristi rodno stereotipne postupke.

H3 – Studij *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* pridonosi širenju svijesti studenata/studentica o važnosti revidiranja rodnih stereotipa te jačanja rodne ravnopravnosti.

12.3. Osnovne varijable

Zavisne varijable – poznavanje rodne terminologije te relevantnih sadržaja i medija, prisutnost i njegovanje rodnih stereotipa kod budućih odgojitelja/odgojiteljica, stavovi studenata/studentica ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja o reputaciji studija, ali i vlastitim kompetencijama u području rodne ravnopravnosti.

Nezavisna varijabla – inicijalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica.

12.4. Način provođenja istraživanja

Istraživanje se provodi u dva dijela: prvi dio odnosi se na analizu kurikuluma studija *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* u Republici Hrvatskoj, a drugi uključuje ispunjavanje online ankete - *(Samo)procjenu studenata/studentica* - od strane studenata/studentica navedenog smjera.

U skladu s gore rečenim, u prvom se dijelu analizira formalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu – *Odsjek za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*, procjenjivanju se formalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica *Preddiplomskog stručnog studija predškolskog odgoja* na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nadalje, proučava se kurikulum na *Odsjeku za predškolski odgoj* na Filozofskom fakultetu u Splitu, na *Ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju* u Rijeci, Zadru i Osijeku. Navedeni se studiji kompariraju te se na temelju toga donose relevantni zaključci.

Pritom se fokus usmjerava na module i kolegije koji imaju za cilj osvijestiti i senzibilizirati buduće odgojitelje/odgojiteljice za dječje različitosti – rodne, rasne, klasne, etničke, vjerske, nacionalne i druge. Odnosno, na programe čija je bit razvoj društvene i civilne vještine u multikulturalnom okruženju, tj. poticanje socijalne i građanske kompetencije. Dakle, bavi se traženjem odgovora na pitanja: koliko fakulteti pripremaju mlade ljude za izazove tolerancije različitosti - nudeći im interkulturalne kolegije i sadržaje, tj. definira li fakultet standard kvalitete interkulturalnog znanja i vještina, kao i razvoj interkulturalnih stavova na individualnoj razini.

Drugi dio istraživanja provodi se anketiranjem studenata/studentica ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, putem čega se dobiva uvid u, ne samo u sadržaje koji su im ponuđeni, već i u kompetencije te vrijednosti do kojeg suvremeno obrazovanje za odgojitelje/odgojiteljice dovodi.

12.5. Uzorak

Uzorak sačinjavaju dobrovoljci/dobrovoljke, konkretnije, 13 ispitanica s prve godine te 29 ispitanica s druge godine diplomskog studija *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* Sveučilišta u Zagrebu, što čine ukupno 42 ispitanice.

12.6. *Postupci i instrumenti*

Postupci korišteni u ovom istraživanju su: analiziranje kurikuluma studija *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* u Republici Hrvatskoj te anketiranje njihovih studenata/studentica.

Što se tiče instrumenata, koristi se anketa – *(Samo)procjena studenata/studentica*⁷ – koja je nastala za potrebe ovog istraživanja. Naime, njome se ispituje upoznatost studenata/studentica ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja s rodnom tematikom te se uviđa na koji način inicijalno obrazovanje utječe na njihova uvjerenja, stavove i vrijednosti. Od studenata/studentica se očekuju iskreni odgovori kako bi se upotpunila analiza sveučilišnih kurikuluma te prikazale/i prednosti/nedostaci studija.

12.7. *Obrada podataka*

Podaci se obrađuju zasebno. U prvom su dijelu analizirani sveučilišni kurikulumi *Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja* u Zagrebu, Osijeku, Puli, Rijeci, Zadru te Splitu, dok su u drugom dijelu analizirani podaci prikupljeni anketama, a koje su ispunjavale studentice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Sveučilišta u Zagrebu. U raspravi se o istome promišlja, rezultati se dovode u odnos s relevantnim teorijskim i empirijskim dosezima, povezuje su, te se izvode konkretniji zaključci.

⁷ Primjer instrumenta nalazi se u *Prilogu* rada.

12.8. Analiza rezultata

Analiza sveučilišnih kurikuluma

Preddiplomski i diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje - Učiteljski fakultet u Zagrebu

Analizirajući kurikulum *Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja* na Sveučilištu u Zagrebu za akademsku godinu 2016/2017, identificirano je da cjelokupni program - na preddiplomskoj i diplomskoj razini, ne obuhvaća niti jedan kolegij čiji bi naslov izričito upućivao na interkulturnu tematiku. Sukladno tome, u određene su kolegije samo djelomično ukomponirana pojedina znanja iz širokog područja interkulturzma te ću se u nastavku ovog poglavlja upravo time baviti.

Primjerice, dvosemestralni kolegij na 2. godini studija - *Inkluzivna pedagogija*, ima sljedeće ishode: osposobiti studente/studentice za profesionalno djelovanje u interkulturanom i inkluzivnom okruženju, tj. uvažavanje različitosti; sposobnost prilagođavanja prakse ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja specifičnostima individualnoga razvoja djeteta, odgojno-obrazovnoga i kulturalnog konteksta; razvijati inkluzivnu i suradničku klimu - kritički analizirati socijalne okolnosti u kontekstu ostvarivanja prava djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama na najbolji mogući odgoj i obrazovanje i sl. (Preddiplomski sveučilišni studij „Rani i predškolski odgoj i obrazovanje“, 2016/2017). No, ovaj je kolegij (osobito *Inkluzivna pedagogija* 2) fokusiraniji na djecu s posebnim potrebama - djeca s teškoćama te darovita djeca. Dakle, ciljevi ovog kolegija donekle se preklapaju s programima koji omogućavaju inicijalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica s ciljem rodnog senzibiliziranja, no u ovom je kolegiju to slabo vidljivo.

Nadalje, kolegij *Djetinjstvo i dječja prava*, čiji su ciljevi: razvijati svijest o konceptu djetinjstva kao o neovisnom društvenom fenomenu te upoznati studente/studentice s konceptom prava djeteta; izgraditi stav o važnosti poštivanja i promicanja prava djeteta; te razvijati svijest o osobnoj i profesionalnoj odgovornosti u pogledu prepoznavanja i uklanjanja svih oblika diskriminacije (Preddiplomski

sveučilišni studij „Rani i predškolski odgoj i obrazovanje“, 2016/2017). Bez obzira na to što ni ovaj kolegij ne stavlja naglasak na interkulturalno obrazovanje kao imperativ interkulturalne kompetencije, a time i rodne osjetljivosti, on je relevantan za ovaj rad jer u jednu ruku upoznaje studente/studentice s dječjim pravima – njihovim osiguranjem i implementacijom, bez obzira na dječje različitosti.

Na razini diplomskog studija također možemo vidjeti tek nekoliko kolegija u kojima se donekle spominju antidiskriminacijski i interkulturalni sadržaji. Primjer takovog je na 1. godini diplomskog studija - *Etika*. Taj kolegij buduće odgojitelje/odgojiteljice osposobljava za prepoznavanje etičkih problema, za njihovo analiziranje u argumentiranoj etičkoj raspravi, s osobitim ciljem ovladavanja uočavanja i stručnog praćenja etičke tematike u radu s djecom predškolske dobi, sukladno njihovu uzrastu i moralno-etičkoj svijesti (Diplomski sveučilišni studij „Rani i predškolski odgoj i obrazovanje“, 2016/2017). Drugim riječima, program ovog kolegija bavi se etičkim vrijednostima i odgojem djece za vrijednosti i razumijevanje, što možemo povezati s ovim radom i reći da djelomično odgovara našim potrebama.

Kolegij *Suvremeno djetinjstvo*, na 2. godini diplomskog studija, ima sljedeći cilj: razvoj osobnog i profesionalnog razumijevanja djeteta i djetinjstva u različitim kulturnim, ekonomskim i društvenim okruženjima (Diplomski sveučilišni studij „Rani i predškolski odgoj i obrazovanje“, 2016/2017). U skladu s navedenim, ishodi se odnose na kritičko analiziranje različitih suvremenih teorijskih gledišta i koncepcija djetinjstva, razumijevanje profesionalne i društvene uloge odgojitelja/odgojiteljica u podizanju kvalitete djetinjstva i zadovoljavanju potreba djeteta.

Interkulturalne sadržaje moguće je uključiti u kolegije poput *Medijska kultura*, čiji se program i sadržaj uglavnom fokusira na medijsku kulturu kao oblik opće kulture te na poznavanje informativne, estetske, zabavne i edukacijske uloge medija. Ovakvi i slični kolegiji potencijalno su iskoristivi za uključivanje sadržaja koji će buduće odgojitelje/odgojiteljice pripremiti i osposobiti za viđenje svijeta iz interkulturalne perspektive. Konkretnije, kolegij *Medijska kultura* može pomoći u osvješćivanju studenata/studentica o rodnoj nezastupljenosti u materijalima koji se u vrtićima koriste - slikovicama, bajkama, animiranim crtićima. Također, kolegij *Psihologija dječje igre*, čiji je cilj poticati cjeloviti razvoj djeteta te profesionalno djelovati u interkulturalnom i inkluzivnom okruženju, može biti odlično polazište za učenje o rodnoj (ne)jednakosti u

igri, tj. na taj se način studenti/studentice mogu osvijestiti o podržavanju rodno nestereotipnih ponašanja djevojčica/dječaka u izboru igračaka i igri te možebitnom osuđivanju suprotnih akcija.

Preddiplomski stručni studij predškolski odgoj - Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Procjenjivanjem formalnog obrazovanja odgojitelja/odgojiteljica *Preddiplomskog stručnog studija predškolskog odgoja* na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, moguće je vidjeti da na prve dvije godine studija nema nikakvih kolegija putem kojeg bi se kod studenata/studentica poticala interkulturalna kompetencija kao proces promjene putem kojeg pojedinac razvija sposobnost prilagođavanja novoj okolini mijenjajući pritom svoja viđenja, ponašanja, vrijednosti i svetonazore.

Na trećoj godini studija, u zimskom semestru, studenti/studentice imaju na izbor kolegij *Trening socijalnih vještina*, gdje se, između ostalog, bave razumijevanjem komunikacijskog procesa, suradnjom, razvojem empatije, itd. Međutim, paradoksalno je to što studenti/studentice za ovaj kolegij dobivaju samo 2 ECTS-a, uz to što je on izborni, te se na taj način stječe dojam da ovakvi kolegiji nisu ni bitni.

Izuzev kolegija *Trening socijalnih vještina*, koji neznatno uračunava interkulturalnu građu, ovaj studij u potpunosti zaobilazi interkulturalne sadržaje, čime svojim studentima/studenticama, budućim odgojiteljima/odgojiteljicama, ne omogućuje lakše razumijevanje, prihvaćanje i življenje jednakosti spolova te tolerancije i nediskriminacije u globalu.

U sklopu nekoliko bi se postojećih kolegija mogao učiti i primjenjivati interkulturalni sadržaj: *Igre i djeca* (na primjer, osvješćivanje odgojitelja/odgojiteljica o važnosti prihvaćanja i podupiranja dječakove igre s lutkom te djevojčičine igre s automobilom); te *Sociologija odgoja i obrazovanja* (za razvoj socijalnih vještina koje uključuju poznavanje vlastite kulture i kulture drugih, kulturnu svjesnosti, kulturnu osjetljivost, te naposljetku (inter)kulturalnu kompetenciju), no analizirajući programe ovih kolegija to nije vidljivo.

Odsjek za predškolski odgoj - Filozofski fakultet u Splitu

Proučavanjem kurikuluma na *Odsjeku za predškolski odgoj* na Filozofskom fakultetu u Splitu, primijećeno je da se velik broj kolegija ponavlja kao i u silabusima ostalih istovrsnih fakulteta – obuhvaća širog spektar znanja i sposobnosti (od jezika, preko glazbe i igre, do metodika i praktikuma).

U ovom je kurikulumu, što je bitno za rad rodne tematike, relevantan kolegij *Sociologija*, koji pruža znanja o konceptima i teorijama koji će studentima/studenticama omogućiti razumijevanje socijalnog svijeta. U skopu tog se kolegija obrađuju teme poput: društvene nejednakosti, društvo i mediji, spol i rod te sl. Ovaj se kolegij provodi u sklopu stručnog studija.

Uz taj je kolegij, ali na razini sveučilišnog preddiplomskog studija, važan kolegij *Sociologija odgoja*. On se bavi definiranjem predmeta sociologije odgoja te identificiranjem utjecaja društvenih i tehnoloških promjena na odgojne procese - demokratizacija, multikulturalnost, itd.

Za ovaj je rad osobito važan i kolegij *Pravo u svakodnevicu*, gdje studenti/studentice stječu kompetencije koje su nužne za prepoznavanje ljudskih prava, osnovnih demokratskih principa, interkulturalnosti, i sl. Nadalje, bavi se promicanjem osviještenosti o aktualnim pitanjima vezanim za ljudska prava, dječja prava, socijalna i ekonomska prava (prava protiv diskriminacije) i srodno.

Ovaj program nudi još nekoliko značajnih kolegija gdje je vidljiva važnost promicanja tolerancije i razumijevanja: *Pedagoška komunikacija*, *Dijete i kultura* te *Inkluzivna pedagogija*. Drugim riječima, ovaj fakultet pruža dosta kolegija koji se bave pitanjem prava na različitost te uvažavanjem istih, no interkulturalna kompetencija zahtijeva visok stupanj samosvijesti i povećane perceptivne sposobnosti, a kako bi se isto ostvarilo, potrebno je relevantnijim temama posvetiti više pažnje i pozornosti.

Rani i predškolski odgoj i obrazovanje - Sveučilište u Rijeci

Na *Ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju* u Rijeci također je malo kolegija koji imaju za cilj razvoj interkulturalnih kompetencija u budućih odgojitelja/odgojiteljica. To je, prije svega, kolegij *Sociologija*, kojeg studenti/studentice slušaju u 1. semestru, a jedan od ishoda je logičko argumentiranje i toleriranje drugačijeg mišljenja, što se može povezati s temom ovog rada, no neko sustavnije bavljenje interkulturalnošću i pitanjem rodne jednakosti u ovom kolegiju nije vidljivo.

Nova paradigma ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja je kolegij koji također daje neke naznake interkulturalne prisutnosti – bavi se, između ostalog, odgojiteljem/odgojiteljicom i odrastanjem u multikulturalnom društvu, pitanjem moralnosti i sl.

Uz taj, važno je spomenuti i kolegij *Profesionalne kompetencije odgajatelja*, no tu se naglasak stavlja na kompetencije odgojitelja/odgojiteljicu kao sveobuhvatna postignuća koja mu/joj omogućavaju uspješno suočavanje s izazovima suvremenog društva općenito.

Potencijalan kolegij za integraciju interkulturalne materije je: *Slikovnica – prva knjiga djeteta* - gdje se može govoriti i o slikovnici kao mediju koji nerijetko perpetuira i reproducira rodne stereotipe - u ponašanju te odijevanju likova.

Preddiplomski i diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje - Sveučilište u Zadru

Analizirajući studij *Rani i predškolski odgoj* na Sveučilištu u Zadru, uočljivo je da studenti/studentice tek u 6. semestru dolaze u doticaj s kolegijem koji se bavi, donekle, ravnopravnošću i jednakošću prava, a to je kolegij *Etika i ljudska prava*. Ishodi tog kolegija su sljedeći: pokazati znanje o ljudskim pravima, posebno pravima djece; prepoznati, analizirati i kritički vrednovati probleme vezane za kršenje ljudskih prava te odgovorno predlagati moguća rješavanja problema (Preddiplomski i diplomski sveučilišni studij „Rani i predškolski odgoj i obrazovanje“, 2016/2017). Osim toga,

ishodi obuhvaćaju i razumijevanje „drugih“ i „drugaćijih“, uvažavanje različitosti, stvaranje atmosfere dijaloga i suradnje; poštivanje etičnosti i ljudskih prava u globalu.

Zanimljiv i potencijalno relevantan kolegij je kolegij *Kultura duha* (koji bi se mogao fokusirati na razvoj interkulturalnih kompetencija kao što su: sposobnost analiziranja vlastitih postupaka u odnosu na „drugog“ i „drugaćijeg“, poštivanje sebe i drugih, odgovornost, tolerancija i sl.), koji bi mogao poslužiti kao kompenzacija za izostanak interkulturalnih sadržaja.

Budući da interkulturalni odgoj i obrazovanje pretpostavlja holistički i cjeloživotni proces usvajanja znanja, vještina i vrijednosti koje su nužne za promicanje dostojanstva svake osobe, a interkulturalna kompetencija sintezu općih i specifičnih aspekata intelektualnog, moralnog, afektivnog i ponašajnog odgoja i obrazovanja, što ovdje i više nego nedostaje, ne možemo reći da kolegiji na ovom fakultetu značajno pridonose promicanju interkulturalnog odgoja i obrazovanja, a time ni razvijanju, njegovanju i trajnom usavršavanju interkulturalnih kompetencija.

Sveučilišni preddiplomski i diplomski studij Ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja - Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Procjenjivanjem obveznog programa koji se studentima/studenticama nudi u sklopu preddiplomskog studija u Osijeku, uočljivo je da nema niti jednog kolegija koji se bavi interkulturalnim sadržajima. Jedino se u sklopu izbornog kolegija *Pedagoška komunikacija*, studente/studentice nastoji osposobiti za uspješnu komunikaciju s djecom i njihovim roditeljima tako da se razvije pozitivna slika o sebi i spremnost na suradnju s drugima. To, između ostalog, uključuje: rad na sebi, osvješćivanje prisutnosti stereotipa i predrasuda te sl.

Na diplomskom studiju u Osijeku nudi se izborni kolegij *Interkulturalni odgoj u ranome i predškolskome odgoju i obrazovanju*. To je jedini kolegij na fakultetima *Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja* u Hrvatskoj, gdje se temeljito i eksplicitno bave ovom tematikom. Ciljevi kolegija su sljedeći: upoznati studente/studentice s multikulturalizmom i interkulturalizmom kao društvenim pojavama; kritičko propitivanje društvenih implikacija interkulturalizma u obrazovanju; osposobiti

studente/studentice za profesionalni pristup u promicanju načela interkulturalnog odgoja i obrazovanja i ljudskih prava te njihovu primjenu u praksi; motivirati studente/studentice za aktivno sudjelovanje u javnom životu, s posebnim aspektom na njihovoj profesionalnoj ulozi (Diplomski sveučilišni studijski program Ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja, 2009). Nadalje, očekivani ishodi, tj. razvijanje općih i posebnih kompetencija, su: demonstrirati uvažavanje različitosti i multikulturalnosti; znanje iz područja interkulturalnog odgoja i obrazovanja kojima se tumače zakonitosti, pojave i procesi u profesionalnom polju rada na teorijskoj i praktičnoj razini; izgrađivati podržavajuće odnose sa djecom, socijalizirajući ih uz istovremenu individualizaciju njihove društvenosti; demonstrirati sposobnost kreiranja odgojno-obrazovnog konteksta u dječjem vrtiću jednakog i pogodnog za sve bez obzira na socio-kulturni i ekonomski status; itd. (Diplomski sveučilišni studijski program Ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja, 2009). Također, sadržaj predmeta obuhvaća interkulturalizam i identitet (ja – mi – oni) – predrasude, stereotipi, distance; interkulturalni odgoj kao pluralno razumijevanje, uvažavanje, snošljivost, prijateljstvo, mir i građansko pravo; novi profil odgojitelja/odgojiteljica: interkulturalni medijator i socijalni integrator.

Kako bi se napravila dublja analiza ovog kolegija, usporedila sam sadržaje ovog kolegija sa sadržajima interkulturalnih kolegija na studiju *pedagogije* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, iz razloga što taj studij nudi cjelokupni modul - *Interkulturalna pedagogija*, a koji obuhvaća sljedeće kolegije: *Interkulturalizam i obrazovanje*, *Osnove interkulturalne pedagogije*, *Prava djeteta u odgoju i obrazovanju*, *Obrazovanje za ljudska prava i građanstvo*, *Europsko obrazovanje* te *Interkulturalni kurikulum*. Uočeno je da se sadržaj kolegija *Interkulturalni odgoj u ranome i predškolskome odgoju i obrazovanju* sa Sveučilišta u Osijeku preklapa sa sadržajem kolegija *Osnove interkulturalne pedagogije* koji se održava na studiju pedagogije u Zagrebu. Prema tome, cjelokupan modul daje veći uvid u širinu i kompleksnost ovog područja, nego što to omogućuje jedan kolegij. Iako kolegij *Interkulturalni odgoj u ranome i predškolskome odgoju i obrazovanju* je usmjeren na borbu protiv predrasuda i diskriminacije, nedostaje mu jedan viši nivo, a koji bi omogućavao razvoj kritičke (samo)svijesti studenata/studentica i osvješćivanje zašto je važno društvo transformirati u tom smjeru. Kolegiji u sklopu navedenog modula rade na realizaciji upravo toga -

prihvatanje načela kulturnog pluralizma kao društvene vrijednosti, razvoj interkulturalne osjetljivosti i kompetencije te ovladavanje kritičkim pristupom u analizi društvenog života.

U sklopu kolegija *Interkulturalni odgoj u ranome i predškolskome odgoju i obrazovanju*, studenti/studentice pohađaju predavanja, seminarsku nastavu i radionice, a sam kolegij iznosi 4 ECTS-a, što upućuje na osrednju zahtjevnost i uključenost studenata/ica, dok kolegiji na studiju *pedagogije* vrijede 5 ECTS-a. Uz to, važno je još jednom ponoviti da je riječ o izbornom kolegiju, što znači da ga nisu svi studenti/studentice obvezni polaziti. Prema tome, iako ovaj studij osigurava kolegij u domeni interkulturalizma, potrebno je uvidjeti njegovu važnost te potaknuti sve studente/studentice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja da ga pohađaju te razvijaju svoje interkulturalne kompetencije, a koje su ključne za rad u modernom i globaliziranom društvu.

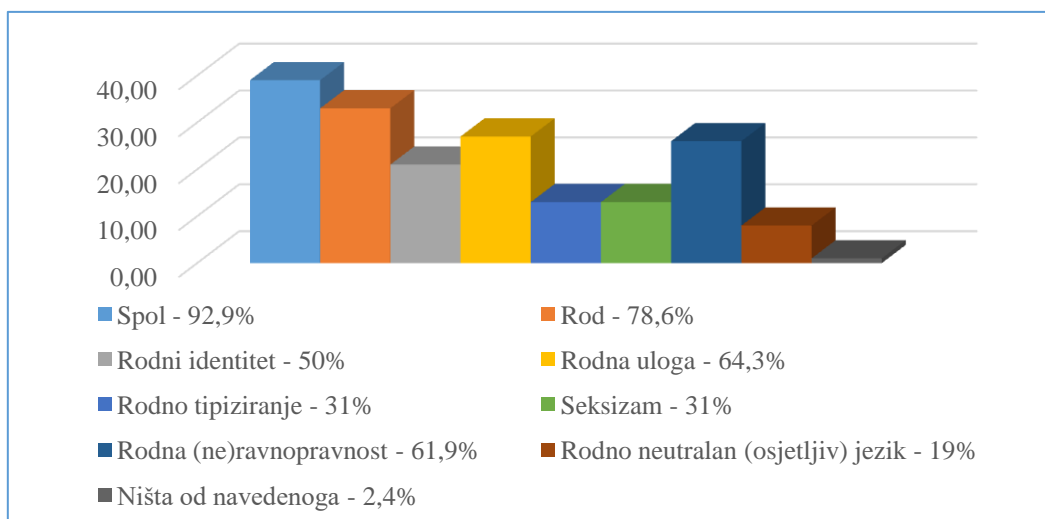
Analiza anketa

Analizirajući rezultate anketa važno je uočiti homogen uzorak - sačinjavaju ga samo studentice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Konkretnije, uzorak čine 42 studentice diplomskog studija *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* sa Sveučilišta u Zagrebu, od kojih je 13 ispitanica s prve godine te 29 ispitanica s druge godine diplomskog studija. Budući da su sve ispitanice studentice studija u Zagrebu, u ovom će se dijelu rada fokus usmjeriti upravo na taj Fakultet. Dakle, u nastavku će se analizirati rezultati prikupljeni online anketom, a interpretacija će se vršiti kroz tri ključne hipoteze, od kojih svaka sadrži set od nekoliko relevantnih pitanja.

Inicijalno obrazovanje

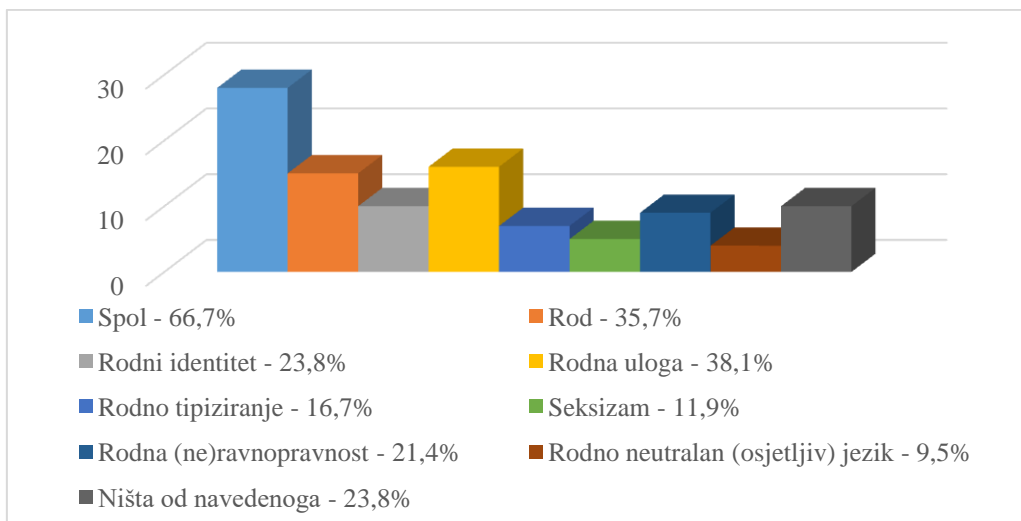
H1 – *Studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje upoznaje buduće odgojitelje/odgojiteljice s rodnom terminologijom, relevantnim sadržajima te rodno osjetljivim materijalima i medijima.*

U području *Inicijalnog obrazovanja*, na pitanje: *Jeste li se tijekom Vašeg studija susretali/e s navedenim terminima: Spol; Rod; Rodni identitet; Rodna uloga; Rodno tipiziranje; Seksizam; Rodna (ne)ravnopravnost; Rodno osjetljiv jezik; Ništa od navedenog*; 92,9% ispitanica odgovara da su se susrele s terminom *Spol*. Nadalje, s pojmom *Rod* susrelo se 78,6%, a pojmom *Rodna uloga* 64,3% ispitanica. Najmanje glasova dobivaju sljedeći pojmovi: *Rodno tipiziranje* i *Seksizam* s po 31% te *Rodno osjetljiv jezik* 19%, što znači da je samo 9 od 42 ispitanice čulo za taj pojam (vidi Sliku 1).

Slika 1. Susretanje s rodnom terminologijom.

Sukladno tome, sljedeće pitanje: *Jeste li tijekom Vašeg studija detaljnije učili/e i proučavali/e neki od navedenih termina, tj. imali/e kolegij koji se bavi isključivo time, slušali/e predavanje/a na neku od navedenih tema i sl.? Spol; Rod; Rodni identitet; Rodna uloga; Rodno tipiziranje; Seksizam; Rodna (ne)ravnopravnost; Rodno osjetljiv jezik; Ništa od navedenog;* dobiva ponešto drugačije rezultate. Možemo uvidjeti da su se studentice s navedenim terminima puno češće samo susretale (iako je i taj podatak sam po sebi poražavajući), a vrlo malo o njima detaljno učile. Doduše, preko 60% ispitanica temeljito uči o terminu *Spol*, dok je ostale pojmove, u sklopu pojedinih kolegija, vrlo malen broj studentica obrađivao. Primjerice, *Seksizam* je obrađivalo 11,9%, a *Rodno osjetljiv jezik* samo 9,5% ispitanica (vidi Sliku 2).

Slika 2. Detaljnije upoznavanje rodne terminologije.

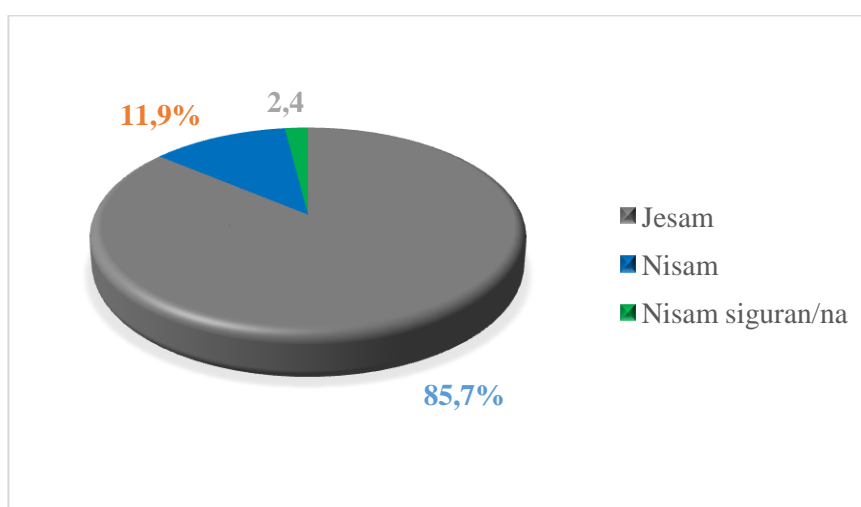
Nasuprot tome, ukupno 10 ispitanica, što čini 23,8% uzorka, navodi kako tijekom svog studija nisu temeljito proučavale niti jedan od navedenih pojmova. Zanimljivo je uočiti da su takve odgovore davale samo studentice druge godine diplomskog studija, dok su kolegice s mlađe godine bile upoznatije s navedenim terminima. Primjerice, sve su studentice prve godine tijekom svog studija detaljno učile o pojmu *Spol*, 53,8% studentica učilo je o *Rodnoj ulozi*, a 46,15% o *Rodnom identitetu* i *Rodnoj (ne)ravnopravnosti*. S druge strane, studentice su druge godine diplomskog studija o navedenim terminima učilo vrlo malo ili gotovo ništa. Primjerice, samo je 51,72% studentica učilo o terminu *Spol* te je to jedini primjer termina kojeg je obrađivalo preko polovice studentica. O *Rodu* je učilo 24,14% studentica, o *Rodno osjetljivom jeziku* 6,9%, dok je pojam *Seksizam* njima apsolutna nepoznanica. Na temelju ovih podataka možemo zaključiti kako se učenje rodne terminologije, a time i promicanje rodne ideologije generalno, razlikuje od profesora/profesoricice do profesora/profesoricice.

Vezano uz to, studentice odgovaraju da su o navedenim terminima učile u sklopu sljedećih kolegija: *Dijete i djetinjstvo*, *Dječja prava*, *Etika*, *Filozofija odgoja* (2 studentice), *Obiteljska pedagogija* (5 studentica), *Primjenjena razvojna psihologija* (8 studentica), *Partnerstvo obitelji, vrtića i škole* te *Socioemocionalni razvoj*.

Nadalje, 52,4% ispitanica odgovara da su se tijekom svog studija susretale s rodnim stereotipima, a osobito zanimljivo objašnjenje daje jedna kolegica: *Iako se svi*

drže „hoch“ i svaki oblik diskriminacije se u teoriji spominje s lošim prizvukom, više nas je profesora oslovljavalo s „kolegice“ iako je bilo 6 muških studenata na godini. Osim toga, dvije poprilično važne osobe za Fakultet prasnule su u smijeh kada su primijetile lak za nokte na rukama jednog dečka, a da ne spominjem ostatak predavanja koji je bio popraćen posprdnim komentarima (i smijehom od strane većine studenata/ica). Također, znali/e smo s nekim profesorima/profesoricama razgovarati o uređenju prostora vrtića pa bismo došli na temu boja, igara itd. u kontekstu „muško/žensko“, na što ni od jednog, osim dvoje profesora/profesorica (sve skupa, na cijelom Fakultetu), nismo dobili ništa osim stereotipa (dječaci – auti, kamioni, građenje; djevojčice – crtanje, lutke itd.). Tu se još jednom vraćamo na već navedeno. Naime, subjektivni stavovi i uvjerenja profesora/profesorica vrše veliki utjecaj na vrijednosti kod samih studenata/studentica te je njihova uloga pomoći osvijestiti prisutnost rodnih stereotipa, prvo kod sebe samih, a potom i kod studenata/studentica.

Ostale kolegice također, kao primjer navode ponašanja profesora/profesorica, kolega/kolegica, ali i prisutnost rodnih stereotipa u literaturi te u konkretnoj praksi, gdje su najvidljiviji u grupiranju djece, osobito u igri: *Primijetila sam da se dječaci najčešće igraju s dječacima, a djevojčice s djevojčicama te da djeca općenito najčešće traže prijatelje unutar istog spola. Također sam primijetila da se u centrima kuhinje, frizera i sl. češće igraju djevojčice, a u centrima za građenje uvijek ima više dječaka.* Isto navodi čak 85,7% studentica (vidi Sliku 3).

Slika 3. Susretanje s rodnim stereotipima tijekom studija.

Kako bi se dobio uvid koliko studij *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* buduće odgojitelje/odgojiteljice upoznaje, osim s rodnom terminologijom – što je objašnjeno iznad - s relevantnim sadržajima te rodno osjetljivim materijalima i medijima, u nastavku se isto nastoji objasniti. Naime, studentice na pitanja poput: *Jeste li se tijekom svog studija susretali/e s dječjom literaturom kojom se promiče rodna ravnopravnost?*; govore sljedeće: 23,8% studenica navodi kako nikada nisu upoznale takav tip literature, dok čak 50% ispitanica otkriva da u isto nisu sigurne. Svega je 26,2% studenica navelo da su se susretale s tematskim slikovnicama kojima se promiče rodna ravnopravnost, a u tom su kontekstu spomenule i Konvenciju o pravima djeteta.

Slično tome, na pitanje: *Jeste li se tijekom svog studija susretali/e s medijima (npr. animiranim filmovima) kojima se promiče rodna ravnopravnost?*; samo 9,5%, tj. 4 ispitanice odgovaraju afirmativno te navode članak „Ružičasto i plavo – rodno osviješten odgoj u vrtiću“ te animirani film „Princeza u vreći“. Ostatak kolegica nije upoznao takav tip medija.

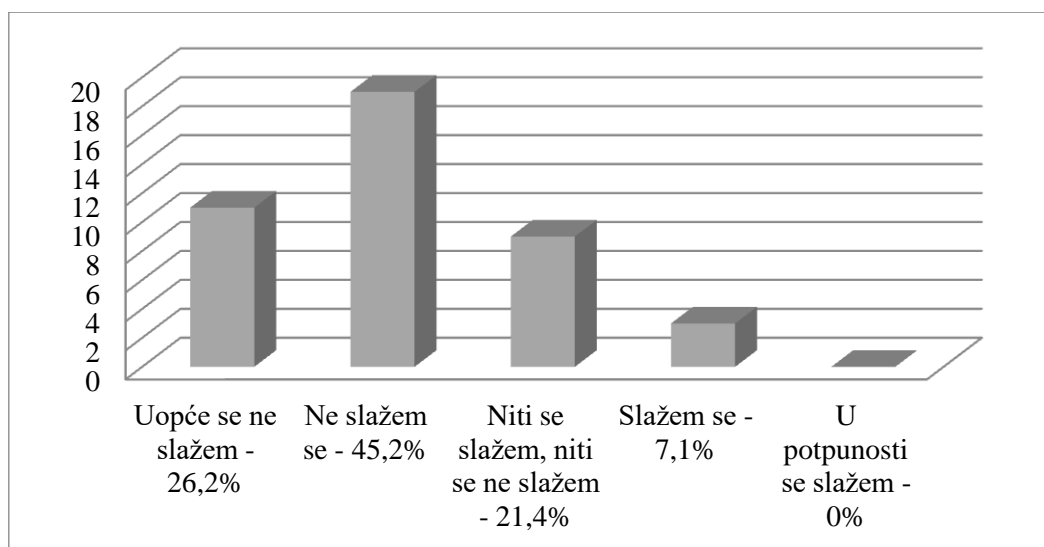
Sumirajući prvi set pitanja, možemo zaključiti kako hipoteza - *Studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje upoznaje buduće odgojitelje/odgojiteljice s rodnom terminologijom, relevantnim sadržajima te rodno osjetljivim materijalima i medijima* - nije istinita, tj. ispitanice u pravilu nemaju dublja saznanja o rodnoj terminologiji i njihovim aplikacijama; uglavnom se susreću s neprovjerenom literaturom i sadržajima kojima se perpetuira rodna nejednakost te stereotipne vrijednosti; i uz sve navedeno, samo dvije studentice znale su navesti primjer animiranog filma ili slikovnice kojima se promiče rodna ravnopravnost.

Vlastiti stavovi i uvjerenja

H2 – Statistički značajan broj studenata/studentica ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja njeguje rodno stereotipna uvjerenja i koristi rodno stereotipne postupke.

U sljedećem setu pitanja, pomoću kojih se nastoji otkriti kakve stavove te koje vrijednosti same ispitanice njeguju, studentice odgovaraju pomoću Likertove skale: 1 - Uopće se ne slažem, 2 - Ne slažem se, 3 - Niti se slažem, niti se ne slažem, 4 - Slažem se, 5 - U potpunosti se slažem.

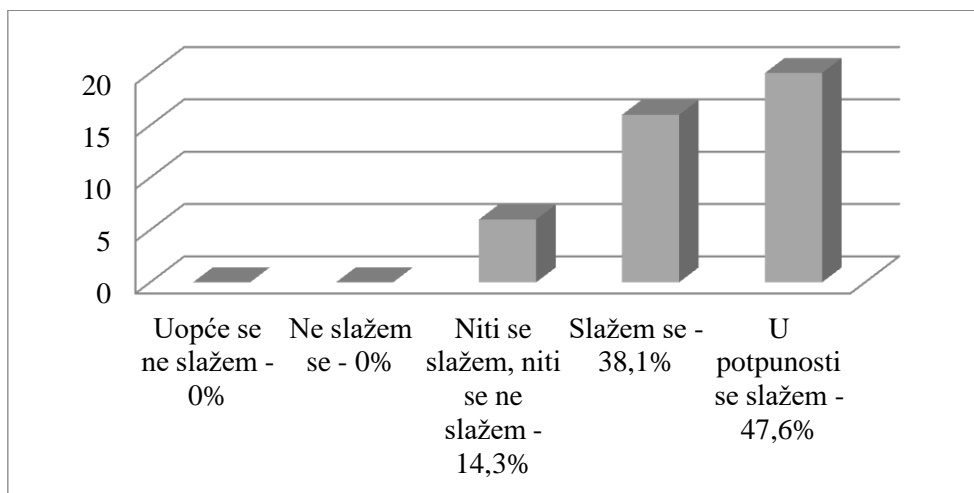
S tvrdnjom: *Smatram da su rodni stereotipi dio naše svakodnevice i da ih kao takve trebamo prihvaćati*; ne slaže se i uopće se ne slaže 71,4% ispitanica, niti se slaže, niti se ne slaže 21,4%, a slaže se 7,1% ispitanica (vidi Sliku 4). Drugim riječima, 3 studentice smatraju da su stereotipi nešto sasvim prirodno protiv čega se ne treba „boriti“.

Slika 4. Stavovi studentica o (ne)prihvatanju rodnih stereotipa.

Sljedeća je tvrdnja: *Smatram da je prije korištenja određenih materijala i medija za rad s djecom, potrebno provjeriti kakve sadržaje isto nudi te na koji način prikazuje osobe različitih rodova*. S navedenom se tvrdnjom slaže 85,7% ispitanica, dok se ostale ispitanice (14,3%) niti slažu, niti ne slažu (vidi Sliku 5). Također, većina studentica (73,8% njih) smatra da je važno djecu poticati na čitanje literature koja prikazuje likove

u nestereotipnim zanimanjima.

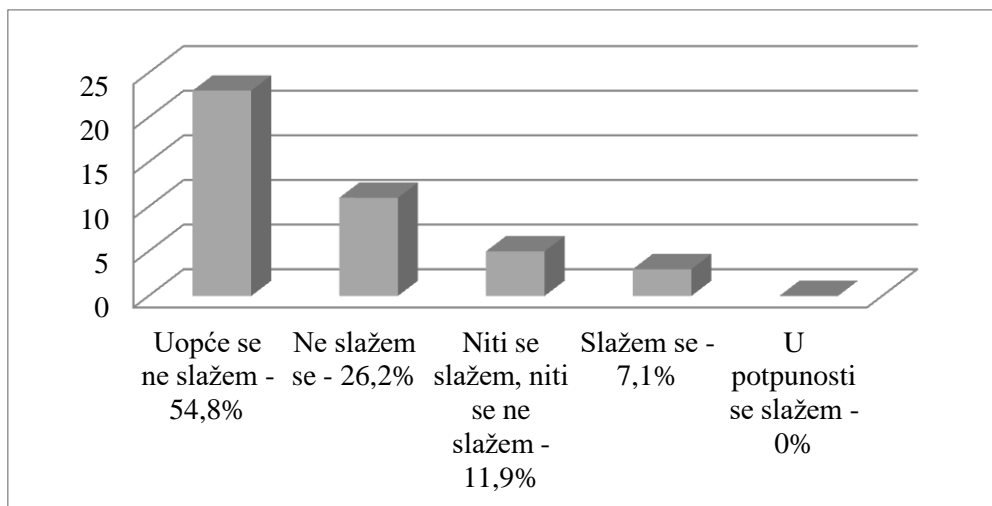

Slika 5. Stavovi studentica o važnosti korištenja rodno osjetljivih sadržaja.

Nasuprot tome, kod tvrdnje: *Smatram da djevojčice najviše vole kada im se pričaju bajke o prekrasnim princezama koje čekaju svoje prinčeve i s njima su potom sretno cijeli svoj život*; nailazimo na različita mišljenja. Naime, 33,3% ispitanica se (uopće) ne slaže, čak 54,8% ispitanica se niti slaže, niti ne slaže, dok se 5 ispitanica (što čini 11,9%) slaže s navedenom tvrdnjom. Iako se veći postotak ispitanica slaže da je nužno korištenje rodno osjetljivih sadržaja, ipak još uvijek velik broj istih nije siguran jesu li bajke primjerene dječacima.

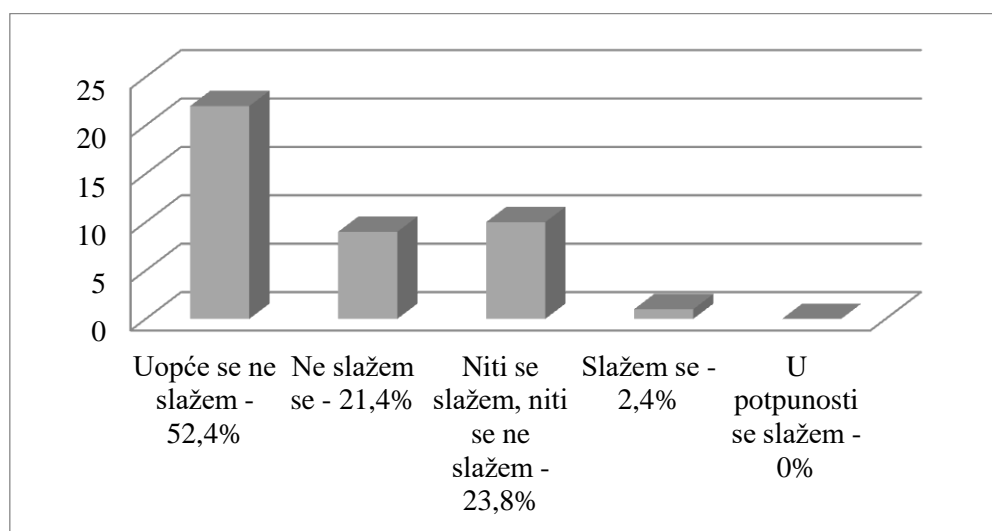
Sljedeća je tvrdnja: *Smatram da je nogomet primjereniji dječacima, a ples djevojčicama*. S istom se uopće ne slaže 54,8%, a ne slaže 26,2% ispitanica. Drugim riječima, većina ispitanih studentica smatra da je sport, kao i ples, podjednako namijenjen i djevojčicama i dječacima. S time se niti slaže, niti ne slaže 11,9% anketiranih djevojaka, dok 7,1% istih vjeruje kako je ipak nogomet „muška“, a ples „ženska stvar“ (vidi Sliku 6).

Pod ruku s time idu i odgovori na Likertovoj skali za sljedeću tvrdnju: *Smatram da su lutkice i barbike isključivo igračke za djevojčice*. Naime, velika se većina kolegica s time (uopće) ne slaže – 73,8%, dok je 8 ispitanica (19%) ostalo neodlučno.

Slika 6. Stavovi studentica o nogometu/plesu kao isključivo muškim/ženskim aktivnostima.

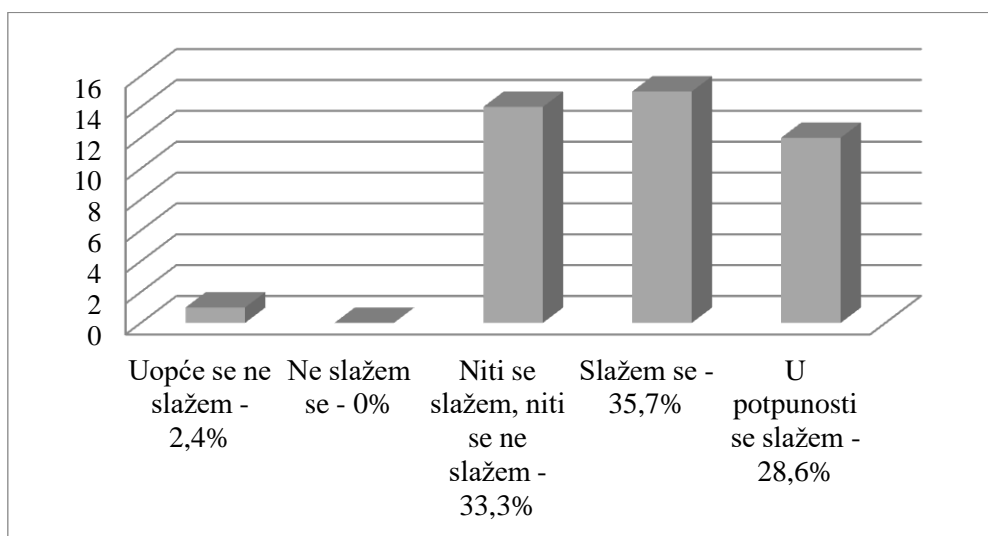
Vjerujem da je djevojčicama utjeha važnija, nego dječacima, jer su djevojčice osjećajnije i empatičnije – tvrdnja je s kojom se (uopće) ne slaže 73,8% ispitanih studentica. 23,8% njih se niti slaže, niti ne slaže, dok se jedna studentica s navedenom tvrdnjom slaže (vidi Sliku 7). Također, veći postotak anketiranih studentica smatra: da i djevojčice i dječake treba podjednako poticati na suradnju te razumijevanje drugih (80,9%), da su tuga i strah dopušteni dječacima jednako kao i djevojčicama (88%) te da je vrlo važno hrabrost i snagu pohvaljivati kod oba spola (90,5%).

Slika 7. Stavovi studentica o utjesi kao ponašanju koje smije biti usmjereno isključivo djevojčicama.

Smatram da je važno govoriti u oba roda ili naizmjenice, na primjer, prijatelji i prijateljice. S tom se tvrdnjom (u potpunosti) slaže 64,3% studentica, 33,3% ih se niti slaže, niti ne slaže, dok jedna od njih vjeruje kako to nije važno (vidi Sliku 8).

Slično tome, 73,5% anketiranih studentica smatra da je bitno koristiti ženski ili muški rod u stereotipnim zanimanjima te uz zanimanja i aktivnosti žena koristiti odgovarajuće imenice. Primjerice, Luna je slavljenica, a Noel je slavljenik.

Slika 8. Stavovi studentica o važnosti korištenja rodno osjetljivog jezika.

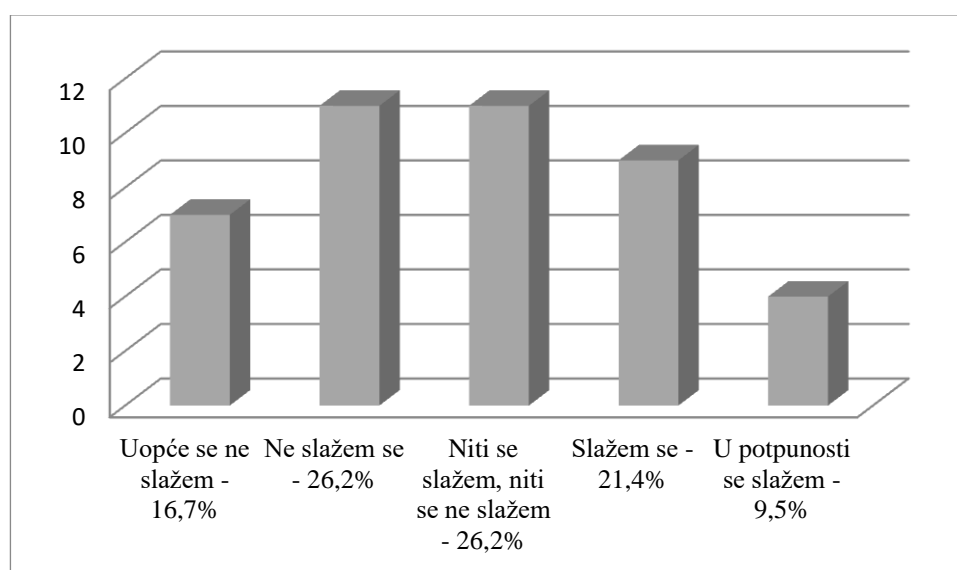
Prema gore prikupljenim podacima te njihovim interpretacijama možemo argumentirati da hipoteza - *Statistički značajan broj studenata/ica ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja njeguje rodno stereotipna uvjerenja i koristi rodno stereotipne postupke* – nije istinita, što znači da studentice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja ne dijele svijet na ružičasti i plavi te da rodni stereotipi ne oblikuju njihova ponašanja prema djeci različitog spola/roda. Čak naprotiv, ispitanice smatraju da je iznimno važno i djevojčicama i dječacima omogućavati izražavanje cijelog spektra emocija, razgovarati s njima ne potičući rodne stereotipe te ne dijeliti igračke i aktivnosti s obzirom na njihov spol/rod.

Inicijalno obrazovanje u funkciji osvješćivanja prisutnosti rodnih stereotipa

H3 – *Studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje pridonosi širenju svijesti studenata/ica o važnosti revidiranja rodnih stereotipa te jačanja rodne ravnopravnosti.*

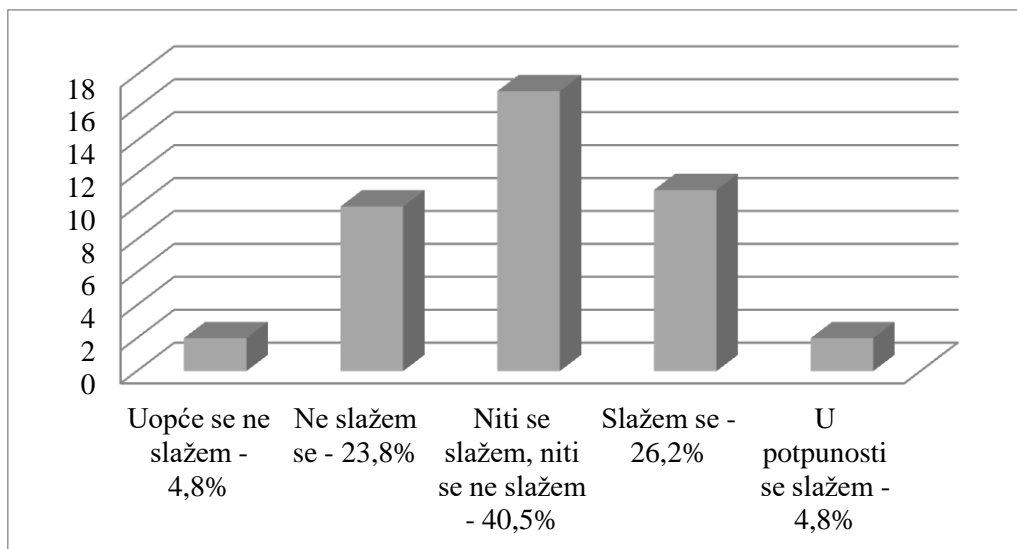
U posljednjem se dijelu interpretacije anketa inicijalno obrazovanje studentica stavlja u suodnos s kompetencijama i stručnošću u rodnoj domeni, a ponovno se odgovara pomoću Likertove skale. U ovom je dijelu vidljiva neujednačenost po pitanju stavova ispitanica.

Naime, s tvrdnjom: *Smatram da sam tijekom svog studija naučio/la dovoljno o rodnoj terminologiji i njihovim aplikacijama*; slaže se i u potpunosti se slaže 30,9% ispitanica. S druge strane, s istom se tvrdnjom (uopće) ne slaže 42,9% ispitanica, dok je 26,2% ispitanih studentica odgovorilo neutralno (vidi Sliku 9).

Slika 9. Zadovoljstvo studentica inicijalnim obrazovanjem – poznavanje rodne terminologije.

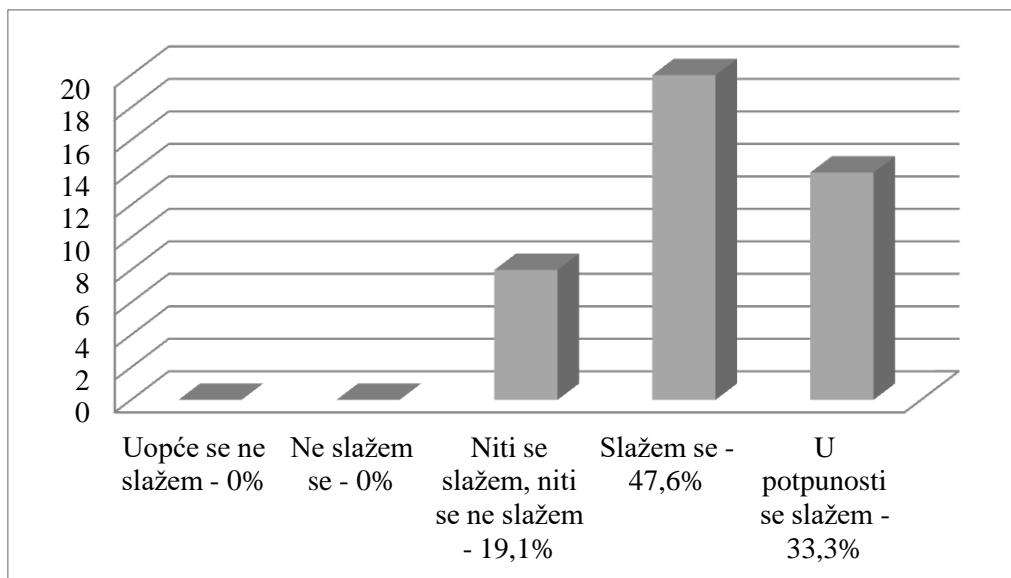
S tvrdnjom: *Smatram da je moje inicijalno obrazovanje doprinijelo razvoju rodne osviještenosti i jačanju interkulturalne kompetencije*; većina se studentica niti slaže, niti ne slaže (čak 40,5%), dok se podjednak broj studentica s istom tvrdnjom (u potpunosti) slaže, tj. (uopće) ne slaže (vidi Sliku 10).

Slika 10. Zadovoljstvo studentica inicijalnim obrazovanjem – razvoj rodne osviještenosti.

Slično tome, većina studentica smatra da njihovo inicijalno obrazovanje nije imalo značajan utjecaj na stavove i uvjerenja po pitanju rodni stereotipa. Naime, 47,6% studentica se s time niti slaže, niti ne slaže, dok su ostale studentice odgovorile podjednako u preostale četiri kategorije.

Međutim, sve studentice (100%) smatraju da je iznimno važno poticati rodnu ravnopravnost. U skladu s time, 80,9% njih vjeruje da svojim radom može doprinijeti rodnoj osviještenosti djece te širenju ravnopravnosti rodova, a ostatak studentica (19,1%) s time se niti slaže, niti ne slaže – ovakvi stavovi vjerojatno su posljedica nezadovoljstva studijem, tj. rezultat nepoznavanja relevantnog pojmovlja i njihovih ključnih značajki (vidi Sliku 11).

Slika 11. Mišljenje studentica o vlastitim mogućnostima u razvoju rodne ideologije.

Dakle, važno je uvidjeti da ipak velik broj studenica vjeruje u sebe, a na pitanje: *Kako bi, jednoga dana, u svojem vrtiću promovali/e rodnu ravnopravnost?*; daju zanimljive odgovore. Primjerice, jedna studentica govori: *Razgovorom s djecom, poticanjem na zajednička druženja između dječaka i djevojčica, nuđenjem igraćaka u različitim bojama (ne samo rozo za djevojčice, a plavo za dječake), čitanjem tematskih slikovnica, korištenjem naziva zanimanja u oba roda, jednakim odnosom prema svojoj djeci (izbjegavanje stvaranja bilo kakve razlike između djevojčica i dječaka) itd.* Možemo uvidjeti da su studentice spremne koristiti inovacije te na taj način poboljšati položaj, kako djevojčica, tako i dječaka. Nadalje, druga studentica ide i korak dalje te navodi sljedeće: *Izbacujem stereotipe i žestoko osuđujem one koji ih imaju. Nisam agresivna, već pred djecom argumentiram kako bi sama mogla razmisliti i doći do zaključka. Jednako sam nježna prema svima i ne dozvoljavam tjeranje djevojčica/dječaka iz grupe „suprotnog“ spola (pr. kad se djevojčica dođe s dječacima igrati igraćakima pa je pokušavaju otjerati.* Tu se uviđa, ne samo osviještenost kod samih studenica, već i potreba za jačanjem i produbljenjem svijesti kod djece, što je svakako korak prema rodnoj ravnopravnosti.

Na samom kraju ankete studentice odgovaraju na sljedeće pitanje: *Koji je/su Vaš/i savjet/i za unaprjeđenje studija Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja po pitanju rodnih stereotipa i njihovog osvještavanja?*. Budući da, kao i većina studija, ima već previše kolegija, tj. studenti/studentice su natrpani/e s mnoštvo obveza, rješenje bi bilo u već postojeće kolegije ukomponirati rodno relevantne sadržaje i teme. Većina se studentica slaže da bi se veći naglasak trebao staviti na radionice koje se bave rodnom ideologijom, proučiti i primijeniti literaturu koja promiče rodnu jednakost, ali i kroz razgovor istaknuti bit ravnopravnosti. Kako bi to bilo uspješno, potrebni/e su, prije svega, profesori/profesorce spremni/e na odmak od tradicionalnih vrijednosti te s iznimnim osjećajem za „drugačije“. U skladu s time, jedna studentica govori: *Primijetila sam jedan snažni vjerski fanatizam među većinom kolegica s godine, koji sa sobom nosi i ta "tradicionalna" mišljenja koja je teško iskorijeniti. U većini smo rasprava o homoseksualcima i sl. dolazili do zaključka da se dijelimo na vjernike i nevjernike, u korist vjernika od čak, usudila bih se reći, 80%*.

Analizom posljednjeg seta pitanja, možemo uvidjeti kako hipoteza - *Studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje pridonosi širenju svijesti studenata/ica o važnosti revidiranja rodnih stereotipa te jačanja rodne ravnopravnosti* – nije istinita. Naime, studentice su uglavnom nezadovoljne razinom svog znanja po pitanju poznavanja rodne terminologije i njihovih karakteristika, navode da se tijekom studija gotovo i nisu susretale s rodno osjetljivom literaturom, malo se o istome razgovaralo, a još manje primjenjivalo u praksi, stoga je nužno mijenjanje pojedinih sastavnica studija, tj. uključivanje više rodno relevantnih sadržaja.

12.9. Rasprava

Neosporna je činjenica, kao što je već u teorijskome okviru sistematizirano, da je raznolikost utjecaja na (ne)prihvatanje rodni stereotipa u ranom djetinjstvu doista velik i snažan. Naime, uz utjecaj od strane obitelji, sve je izraženije djelovanje institucija u kojima djeca provode sve više vremena. U tom je kontekstu značajna uloga odgojitelja/odgojiteljica, vršnjaka/vršnjakinja, ali i utjecaj medija, literature te igračaka koje su u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja djeci ponuđene. Kako bi izbor bio rodno nepristran, važno je kod samih odgojitelja/odgojiteljica osvijestiti prisutnost rodni stereotipa – u aktivnostima, govoru, materijalima, medijima i dr. Da bi se isto postiglo, važno je dobiti uvid na koji način fakulteti tog usmjerenja pripremaju svoje studente/studentice za taj posao. U ovom se diplomskom radu nastoji odgovoriti na to pitanje analiziranjem sveučilišni kurikuluma te anketiranjem studentica ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.

Analizirajući sveučilišne kurikulume nekih studija *Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja* u Hrvatskoj, zaključeno je da jedino Sveučilište u Osijeku uočava važnost uvođenja kolegija poput *Interkulturalni odgoj u ranome i predškolskome odgoju i obrazovanju*. Na drugim se fakultetima studentima/studenticama nude samo neki kolegiji koji djelomično obuhvaćaju i rodnu sferu, no primarni cilj nije nužno usmjeren razvoju interkulturalni kompetencija, a koje osiguravaju osvještavanje i senzibiliziranje za rodne nejednakosti.

Uz to, proučavajući silabuse gore navedeni fakulteta generalno, vidljivo je da se malo pozornosti posvećuje implicitnim i eksplicitnim porukama koje budući/e odgojitelji/odgojiteljice prihvaćaju, a potom u praksi šalju djeci. Također, premalo se pozornosti pridaje: rodno nepristranim materijalima i medijima - slikovnicama, bajkama, animiranim filmova, igračkama namijenjenima različitim spolovima/rodovima i sl.; korištenju rodno osjetljivog jezika i sl.

Što se tiče rodno nepristranih medija, sve je više animiranih filmova, slikovnica i priča koje doista potiču djecu na promišljanje te odupiranje rodni stereotipima. Kako bi utjecaj takvih medija bio dublji, potrebno je s djecom razgovarati o istome. Naime, kada upitamo dijete zašto mu se Elsa sviđa, većina odgovara da je lijepa, ili zato što ima dugu plavu kosu, ili tome slično. U rodnoj domeni želi se postići stavljanje težišta na

neke druge aspekte, primjerice, ne na Elsin fizički izgled, već na njenu osobnost i karakteristike, a koje su joj omogućile sretan život. Tu je vidljivo da ljepota, tj. vanjština nije ključ, već su osobine ličnosti te koje otvaraju vrata. Djevojčice zasigurno ne razmišljaju samo o svojem izgledu ili o dječacima, kao što ni dječaci nisu uvijek agresivni, glavni i sposobni, kao što je u medijima predstavljeno. Prema tome, potrebno je ohrabrivati korištenje medija koji prikazuju djevojčice i dječake u jednakom svjetlu.

S jezičnog aspekta, ženski spol je u hrvatskom jeziku diskriminiran. Ne samo u području gramatike, već su primjeri vidljivi i u ustaljenim sintagmama i poslovicama. Primjerice, sintagma *ženska glava* predstavlja šuplju glavu, *drolja* nema svog parnjaka muškog roda itd. Ponekad je i muški spol diskriminiran, ali u puno manjoj mjeri. Budući da djeca uče od odraslih, upravo oni trebaju biti model i uzor djeci, a korištenjem gore navedenih i sl. fraza širi se negativan utjecaj. U tom se kontekstu spominje rodno osjetljiv jezik kao težnja koja pomaže u ostvarivanju ljudskih prava i doprinosi jednakoj vidljivosti svih rodova u društvu.

Nadalje, analizom prikupljenih podataka iz anketa vidljivo je, prije svega, da uzorak sačinjavaju samo studentice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, što potkrijepljuje, kako teorijski, tako i empirijski dio ovog rada, upućujući na činjenicu da su upravo djevojke te koje se češće odlučuju na izbor zanimanja poput odgojiteljice i učiteljice. Međutim, to ne znači da bi muškarci u istome bili loši. Čak naprotiv, kada imamo priliku susresti se s odgojiteljem u dječjem vrtiću, oni su nerijetko vrsni te kompetentni stručnjaci, kao i žene. Osim toga, potvrđeno je da ih djeca iznimno vole te da se upravo oni više igraju s djecom, dok njihove kolegice imaju izraženiji brižni element.

Što se tiče postavljenih hipoteza, one su opovrgnute, što znači da studij *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* u Zagrebu ne upoznaje buduće odgojitelje/odgojiteljice s rodno relevantnim pojmovljem, značajnim sadržajima pa tako ni rodno osjetljivim materijalima te medijima u mjeri koja bi bila značajna. Vezano uz to, studentice odgovaraju da su o rodnim terminima (spol, rod, rodna uloga, rodni identitet, rodno tipiziranje, seksizam, rodna (ne)ravnopravnost, rodno osjetljiv jezik) učile vrlo malo ili gotovo ništa, a u sklopu sljedećih kolegija: *Djetinjstvo i dječja prava*, *Etika*, *Filozofija odgoja* (2 studentice), *Obiteljska pedagogija* (5 studentica), *Primjenjena razvojna psihologija* (8 studentica), *Partnerstvo obitelji, vrtića i škole* te *Socioemocionalni*

razvoj.

U silabusu stoji da kolegij *Djetinjstvo i dječja prava* studenti/studentice slušaju na preddiplomskom studiju, a tim ih se kolegijem nastoji, između ostalog, upoznati s konceptom prava djeteta – uz Konvenciju o pravima djeteta, što neke studentice (u anketi) navode kao primjer literatutre kojom se promiče rodna ravnopravnost, ali i izgraditi stav o važnosti poštivanja i promicanja istoga, tj. razvijanja svijesti o važnosti „razbijanja“ svih oblika diskriminacije. U ostalim se ovdje navedenim kolegijima također spominju elementi koji se mogu usko povezati s rodnom paradigmom, primjerice, *Etika* se bavi senzibiliziranjem za prepoznavanje etičkih problema svakodnevnog života te za iznalaženje njihovih rješenja na temelju relevantnih etičkih tradicija; *Primijenjena razvojna psihologija* bavi se razvijanjem svijesti o potrebi poticanja cjelovitog razvoja djeteta te jačanjem sposobnosti prepoznavanja i zadovoljavanja posebnih potreba djevojčica i dječaka u kontekstu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja; *Filozofija odgoja* nastoji studente/studentice potaknuti da djeluju u skladu s dječjim interesima itd. te je upravo taj kolegij do prije nekoliko godina predavao Milan Polić, feministički te ateistički pisac, koji u svojim djelima uvjerava u potrebu za „dekonstrukcijom“ spola. Da sumiramo, navedeni kolegiji jesu povezani s rodnom dimenzijom, no ne bave se njome detaljno, tj. spomenutu tematiku ne problematiziraju dublje, što je vidljivo, kako u silabusu – na koji su način definirani ciljevi i ishodi, koja je propisana literatura i sl., tako i u odgovorima studentica.

Nadalje, što se tiče postavljenih hipoteza, većina studentica ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja ne njeguje rodno stereotipna uvjerenja te, barem u teoriji, naglašavaju važnost korištenja rodno nestereotipnih postupka, primjerice, poticanje dječaka da se igraju u kutiću frizera, ukoliko im je to zanimljivo. Studentice uočavaju da u praksi, konkretno u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, primjerice i samo uređenje prostora djeci sugerira što i kako da rade, tj. podjela kutića upućuje djevojčice/dječake na razdiobu igara, a time i podjelu njih samih na temelju spola/roda.

Osim prve dvije, i posljednja je hipoteza netočna, što znači da studij *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* ne pridonosi širenju svijesti studenata/studentica o važnosti otklanjanja rodni stereotipa, barem ne u mjeri koja bi doista poticala jačanje ravnopravnosti rodova. Studentice su većinom svjesne te problematike i važnosti

njezina rješavanja, no isto tako razumiju da ih je studij tek neznatno usmjerio na uspostavu socijalnih odnosa u kojem između ljudi ne postoji podjela na "muško" i "žensko".

U konačnici, nakon analize, kako kurikuluma, tako i anketa, možemo zaključiti da studij *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* u Zagrebu ne zadovoljava potrebe studenata/studentica s rodnog aspekta. Osim što ih ne uči temeljnim pojmovima vezanima uz spol/rod, ne uči ih ni kako se u praksi odnositi prema djeci različitih spolova/rodova pa ni kako pomoći društveno marginaliziranim pojedincima/pojedinkama.

Ukupno gledajući, društvo nas ograničava u pogledu naših ponašanja i kad god pokušamo izaći iz zadanih obrazaca dobivamo „šamar“. Tako se potiču i održavaju rodne uloge, a žene i muškarci ostaju jedine dvije poznate kategorije spola i roda. Posljedica toga ignorancija je u rodnoj domeni, ali i diskriminirajući odnos prema tisućama i tisućama ljudi diljem svijeta.

Kao glavni nedostatak istraživanja bitno je naglasiti kako je korišten mali, nereprezentativan uzorak pa su nemoguće generalizacije rezultata na širu populaciju. Također, postoji mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora od strane ispitanica, što je vrlo teško kontrolirati.

Budući da je malen broj radova posvećen mogućnostima osvješćivanja rodnih stereotipa kod odgojitelja/odgojiteljica, a potom i predškolske djece, potrebno je više pažnje posvetiti istome, osobito u samoj praksi. Sukladno tome, ova interpretacija treba poslužiti kao polazište za istraživanja u samim ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, a koja bi zasigurno dovela do veće osviještenosti po pitanju rodnih stereotipa, s ciljem rodnog senzibiliziranja i stvaranja jednakih mogućnosti za osobe svih rodova.

13. Zaključak

U ovom se diplomskom radu nudi pregled relevantne literature o rodnim stereotipima, s osobitim naglaskom na prisutnost istoga u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Rodni stereotipi kao generalizirana uvjerenja o tipičnim karakteristikama djevojčica/žena ili dječaka/muškaraca odnose se na predodžbe o fizičkim obilježjima pojedinca/pojedinke, osobinama ličnosti, poslovnim preferencijama pa i emocionalnim predispozicijama.

Sukladno ovom radu, možemo sumirati kako implicitne i eksplicitne poruke koje djeci šalju roditelji, odgojitelji/odgojiteljice, slikovnice, bajke i animirani filmovi te igračke namijenjene različitim spolovima imaju dubok i dalekosežan utjecaj. Putem igre i identifikacije sa stereotipnim likovima, u okruženju tradicionalne podjele uloga, krive poruke štetno mogu djelovati na razvoj ličnosti djeteta, umanjujući njegovu autentičnost i otežavajući razvoj zdravog identiteta.

Stoga, problem ovog istraživanja proizlazi iz prisutnosti rodnih stereotipa te konstantnog perpetuiranja rodne neravnopravnosti, zbog neosviještenosti po pitanju istoga. Kako bi se budućim odgojiteljima/odgojiteljicama pomoglo pri osvješćivanju i uklanjanju rodnih stereotipa, nužno je istražiti njihovo inicijalno obrazovanje. U skladu s time, ovaj rad pruža uvid u važnost osvješćivanja prisutnosti rodnih stereotipa u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, s ciljem revidiranja istih te kreiranja kulture ustanove i odnosa među članovima koja će njegovati snošljivost, moralnost te jednake mogućnosti za sve spolove/rodove.

Dakle, cilj je empirijskog dijela rada, analizirajući sveučilišne kurikulume i anketirajući studente/studentice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, ispitati prisutnost relevantnih termina, sadržaja i tema u inicijalnom obrazovanju budućih odgojitelja/odgojiteljica, uvidjeti utjecaj inicijalnog obrazovanja na njihove vrijednosti i stavove o rodnim stereotipima te ispitati njihova mišljenja o kvaliteti samog obrazovanja i vlastitim kompetencijama u toj području.

Kako bi se isto problematiziralo, u empirijskom se dijelu rada provodi anketa – *(Samo)procjena studenata/studentica*, čijom je analizom vidljivo da studij *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* ne upoznaje buduće odgojitelje/odgojiteljice s rodnom terminologijom, relevantnim sadržajima te rodno osjetljivim materijalima i medijima u onoj mjeri koja je dostatna poticanju rodne ravnopravnosti. Osim toga, ovaj studij ne

pridonosi širenju svijesti studenata/studentica o važnosti revidiranja rodni stereotipa te jačanja jednakosti rodova. Međutim, da nije sve tako crno dokazuju osuđujući stavovi studentica o podjeli na „muške“ i „ženske“ igračke, poslove i sl. Naime, većina njih odbacuje rodno stereotipne postupke te ne ostaju ravnodušne prilikom susreta s istima.

U skladu sa svime gore navedenim, možemo argumentirati kako je izobrazba odgojitelja/odgojiteljica za interkulturalno obrazovanje imperativ za prihvaćanje konstrukcije roda i razvoj rodne osjetljivosti. Pritom je važno i kontinuirano stručno usavršavanje koje pridonosi jačanju kompetencija odgojitelja/odgojiteljica u svakom pogledu, pa i u pogledu izgrađivanja rodno pravednijih odnosa među djecom. Sukladno tome, inicijalno obrazovanje, ali i cjeloživotno učenje i obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica mora obuhvaćati i tu dimenziju, jer se na taj način pridonosi, između ostalog, rodnom senzibiliziranju praktičara/praktičarki te djece, ali i konstruiranju rodno osjetljive okoline, korištenju rodno neutralnog jezika te rodnoj jednakosti i ravnopravnosti općenito.

Budući da uzorak nije reprezentativan, iz dobivenih se podataka ne mogu dobiti statistički valjane generalizacije na cjelokupnu populaciju, tj. na sve studente/studentice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, no ovi rezultati svakako trebaju biti polazište i inspiracija za provođenje dubljih i dalekosežnijih istraživanja prisutnosti rodni stereotipa u odgojno-obrazovnim institucijama.

S pedagoškog, ali i rodno aspekta, argumentirano zaključujemo da, kada kao roditelji, odgojitelji/odgojiteljice i stručni suradnici/stručne suradnice postanemo svjesni/e koje slike i predodžbe o djevojčicama i ženama te o dječacima i muškarcima nosimo u sebi, pa i do kakvih „opasnosti“ te iste slike dovode, tj. tek kada stvorimo presliku onoga što se odvija u našim glavama – a čega smo nerijetko nesvjesni, tek onda možemo reći da smo rodno osviješteni te kompetentni „boriti se“ protiv rodni stereotipa, za rodnu ravnopravnost.

Literatura

- Bartulović, M. i Kušević, B. (2016) *Što je interkulturalno obrazovanje?* Zagreb: Centar za mirovne studije.
- Beal, C. R. (1994) *Boys and girls: The development of gender roles* (Vol. 1). McGraw-Hill Humanities, Social Sciences & World Languages.
- Belamarić, J. (2009) Ružičasto i plavo - Rodno osviješten odgoj u vrtiću. *Dijete, vrtić, obitelj*, 15(58), 14-17.
- Borić, R., Pešut, J. i Kesić, V. (2007) *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- *Diplomski sveučilišni studij „Rani i predškolski odgoj i obrazovanje“*. Zagreb: Učiteljski fakultet. Dostupno na: http://www.ufzg.unizg.hr/?page_id=794&lang=hr. [05. travanj 2017.]
- *Diplomski sveučilišni studijski program Ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja* (2009) [online]. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera. Dostupno na: <http://wt.foozos.hr/studijski-programi> [10. travanj 2017.]
- Eda Tomljenović, J. (2009) Partneri u odgoju. *Dijete, vrtić, obitelj*, 15(57), 18-20.
- Henrik Hansen, O. (2011) Što istraživanja govore o organiziranom odgoju i obrazovanju djece rane dobi?. *Djeca u Europi*, 3(5), 10-11.
- Heffer, H. (2008) Biološka i društvena kategorija roda u rodnoj teoriji i rodna teorija stereotipa. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33(1), 165-175.
- Janković, J. i Koren, Z. (2001) Ponašanje i spol djece predškolske dobi. *Kriminologija i socijalna integracija*, 9(1-2), 11-19.
- Jessel, D. i Moir, A. (1995) *Muški spol, ženski spol*. Zagreb: Izvori.

- Kolega, M., Ramljak, O. i Belamarić, J. (2011) Što ću biti kada odrastem? Analiza zanimanja u dječjim slikovnicama. *Magistra Iadertina*, 6(1.), 25-35.
- *Konvencija o pravima djeteta* (2001). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ljubetić, M. (2007) *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor.
- Maleš, D. (1988) *Obitelj i uloga spolova*. Zagreb: Školske novine.
- Maleš, D. (1995) Usporedba stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti osobina za dječake i djevojčice. *Društvena istraživanja*, 4(4-5 (18-19)), 517-538.
- Marović, Z. (2009) Ne smiješ plakati, ti si dječak. *Dijete, vrtić, obitelj*. 15(58), 18-23.
- Mijatović, A. (2000) *Leksikon temeljnih pedagoških pojmova*. Zagreb: Edip.
- *Odsjek za predškolski odgoj*. Split: Filozofski fakultet. Dostupno na: <https://www.ffst.unist.hr/odsjeci/predskolski> [10. travanj 2017.]
- *Preddiplomski i diplomski studijski program Pedagogije* (2005). Zagreb: Odsjek za pedagogiju.
- *Preddiplomski stručni studij predškolski odgoj* [online]. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile. Dostupno na: <http://www.unipu.hr/index.php?id=115> [5. travanj 2017.]
- *Preddiplomski sveučilišni studij „Rani i predškolski odgoj i obrazovanje“* [online]. Sveučilište u Zadru. Dostupno na <http://www.unizd.hr/ucitelji-odgojitelji/Izvedbeniplanovi/Stru%C4%8Dnistudijzaodgojitelje/tabid/3293/Default.aspx> [10. travanj 2017.]
- *Preddiplomski sveučilišni studij „Rani i predškolski odgoj i obrazovanje“* [online]. Zagreb: Učiteljski fakultet. Dostupno na: http://www.ufzg.unizg.hr/?page_id=794&lang=hr. [05. travanj 2017.]

- Preuschoff , G. (2006.) *Odgoj djevojčica: Zašto su djevojčice različite i kako im pomoći da budu sretni i jaki kad odrastu*. Zagreb: Naklada Kосinj.
- *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* [online]. Sveučilište u Rijeci. Dostupno na: <http://www.isvu.hr/javno/hr/vu299/nasprog/2013/nasprog.shtml> [10. travanj 2017.]
- Slunjski, E. (2013) *Kako djetetu pomoći da...(p)ostane tolerantno (razumije i prihvaća različitosti)*. Zagreb: Element d.o.o.
- Slunjski, E., Vujičić, L., Burić, H., Jaman-Čuveljak, K., Pavlic, K., Franko, A., ... i Drviš, D. (2014) *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Dostupno na: <http://public.mzos.hr/Default.aspx>. [17. srpanj 2017.]
- *Sveučilišni diplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja* [online]. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera. Dostupno na: <http://wt.foozos.hr/studijски-programi> [10. travanj 2017.]
- *Stručni studij za odgojitelje* [online]. Sveučilište u Zadru. Dostupno na: <http://www.unizd.hr/ucitelji-odgojitelji/Izvedbeniplanovi/Stru%C4%8Dnistudijaodgojitelje/tabid/3293/Default.aspx> [10. travanj 2017.]
- Šagud, M. (2011) Inicijalno obrazovanje odgajatelja i profesionalni razvoj. *Pedagoški istraživanja*, 8(2), 259-267.
- Topić, M. (2009) *(Ne)ovisnost žena i posljedice tog položaja - rod, patrijarhat, odgoj*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Vučenović, D., Hajncl, L. i Mavar, M. (2015) Percepcija roditeljskog stila odgoja i depresivnost adolescenata s obzirom na spol i dob. *Klinička psihologija*, 8(1), 81-92.
- Vujčić, V. (2005) Spolne razlike i školsko iskustvo u razvoju svijesti i prakse građanstva mladih. *Politička misao*, 41(3), 143-155.

Popis slika

Slika 1. Susretanje s rodnom terminologijom.	58
Slika 2. Detaljnije upoznavanje rodne terminologije.	59
Slika 3. Susretanje s rodnim stereotipima tijekom studija.....	60
Slika 4. Stavovi studentica o (ne)prihvatanju rodnih stereotipa.	62
Slika 5. Stavovi studentica o važnosti korištenja rodno osjetljivih sadržaja.	63
Slika 6. Stavovi studentica o nogometu/plesu kao isključivo muškim/ženskim aktivnostima.	64
Slika 7. Stavovi studentica o utjesi kao ponašanju koje smije biti usmjereno isključivo djevojčicama.....	64
Slika 8. Stavovi studentica o važnosti korištenja rodno osjetljivog jezika.....	65
Slika 9. Zadovoljstvo studentica inicijalnim obrazovanjem – poznavanje rodne terminologije.....	66
Slika 10. Zadovoljstvo studentica inicijalnim obrazovanjem – razvoj rodne osviještenosti.	67
Slika 11. Mišljenje studentica o vlastitim mogućnostima u razvoju rodne ideologije...	68

Prilog 1. Anketa: (Samo)procjena studenata/studentica – Inicijalno obrazovanje odgojitelja/odgojiteljica za prihvaćanje konstrukcije roda i rodne ravnopravnosti

Poštovani/e kolege i kolegice,

studentica sam pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te Vas, u svrhu izrade diplomskog rada, molim da izdvojite 10ak minuta za rješavanje ove ankete.

Dakle, pred Vama se nalazi anketa - (Samo)procjena studenata/studentica - kojom se ispituje upoznatost studenata/ica ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja s rodnom terminologijom i sadržajima, uviđa utjecaj njihovog inicijalnog obrazovanja na kreiranje aktualnih stavova i uvjerenja o rodnim stereotipima te ispituju mišljenja o kvaliteti samog inicijalnog obrazovanja te vlastitim postignućima i kompetencijama u tom području.

Od svih se ispitanika/ica očekuje da samostalno i iskreno odgovore na sva za njih predviđena pitanja. Sudjelovanje je u potpunosti anonimno i dobrovoljno, a odgovori neće biti javno dostupni, niti analizirani na razini pojedinog ispitanika/ice.

Unaprijed zahvaljujem!

Ukoliko želite povratne informacije, imate relevantna pitanja ili komentare, slobodno se obratite na e-mail adresu: tgolub@ffzg.hr.

***Obavezno**

***Spol/rod:**

- Žensko
- Muško
- Ostalo:

Gdje studirate Rani i predškolski odgoj i obrazovanje? *

Koja ste godina studija? *

INICIJALNO OBRAZOVANJE

Molim Vas da precizno i iskreno odgovorite na postavljena pitanja.

Jeste li se tijekom Vašeg studija susretali/e s navedenim terminima: *

- Spol
- Rod
- Rodni identitet
- Rodna uloga
- Rodno tipiziranje
- Seksizam
- Rodna (ne)ravnopravnost
- Rodno neutralan (osjetljiv) jezik
- Ništa od navedenog

Ukoliko ste se susretali/e s gore navedenim terminom/ima, u sklopu kojeg/ih je to kolegija bilo?

Jeste li tijekom Vašeg studija detaljnije učili/e i proučavali/e neki od navedenih termina, tj. imali/e kolegij koji se bavi isključivo time, slušali/e predavanje/a na neku od navedenih tema i sl.? *

- Spol
- Rod
- Rodni identitet
- Rodna uloga
- Rodno tipiziranje
- Seksizam
- Rodna (ne)ravnopravnost
- Rodno neutralan (osjetljiv) jezik
- Ništa od navedenog

Ukoliko ste detaljnije učili/e o navedenim terminima, pokušajte se prisjetiti i navesti u sklopu kojeg/ih je to kolegija bilo.

Jeste li se tijekom svog studija susretali/e s rodnim stereotipima? *

- Nisam siguran/na
- Jesam
- Nisam

Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje potvrđan, ukratko opišite na koji način ste se susretali/e s rodnim stereotipima (primjerice: u literaturi, u ophođenju profesora/ica prema studentima/studenticama i sl.).

Jeste li se tijekom svog studija susretali/e s dječjom literaturom kojom se promiče rodna ravnopravnost? *

- Jesam
- Nisam
- Nisam siguran/na

Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje potvrđan, pokušajte se prisjetiti i navesti primjer.

Jeste li se tijekom svog studija susretali/e s medijima (npr. animiranim filmovima) kojima se promiče rodna ravnopravnost?*

- Jesam
- Nisam
- Nisam siguran/na

Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje potvrđan, pokušajte se prisjetiti i navesti primjer.

Jeste li, tijekom svoje prakse, kod same djece primijetili/e da se grupiraju na temelju spola/roda? *

- Jesam
- Nisam
- Nisam siguran/na

Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje potvrđan, pokušajte se prisjetiti i navesti u čemu je to (bilo) vidljivo.

VLASTITI STAVOVI I UVJERENJA

Molim Vas da na Likertovoj skali (1 - Uopće se ne slažem, 2 - Ne slažem se, 3 - Niti se slažem, niti se ne slažem, 4 - Slažem se, 5 - U potpunosti se slažem) iskreno i što preciznije odredite u kojoj se mjeri (ne) slažete s navedenim tvrdnjama.

Smatram da su rodni stereotipi dio naše svakodnevice i da ih kao takve trebamo prihvaćati.

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je prije korištenja određenih materijala i medija za rad s djecom, potrebno provjeriti kakve sadržaje isto nudi te na koji način prikazuje osobe različitih rodova. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da djevojčice najviše vole kada im se pričaju bajke o prekrasnim princezama koje čekaju svoje prinčeve i s njima su potom sretno cijeli svoj život. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Vjerujem da je važno djecu poticati na čitanje i proučavanje literature koja prikazuje likove u nestereotipnim ulogama. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je u radu s djecom potrebno poticati korištenje medija koji prikazuju djevojčice/dječake u svakodnevnim životnim situacijama (primjerice, djevojčice u kuhinjama s lutkicama, a dječaci u garažama s autićima). *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je važno poticati razvoj cjelovite osobnosti djeteta, neovisno o njegovom/njezinom spolu/rodu. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je natjecateljstvo kod dječaka prihvatljivije od natjecateljstva kod djevojčica. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je prema dječacima potrebno biti stroži/a, nego prema djevojčicama. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Vjerujem da je djevojčicama utjeha važnija, nego dječacima, jer su djevojčice osjećajnije i empatičnije. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je djevojčice, više nego dječake, potrebno poticati na suradnju i na razumijevanje drugih. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je nogomet primjereniji dječacima, a ples djevojčicama. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da su lutkice i barbike isključivo igračke za djevojčice. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je važno djecu poticati na ponašanja u skladu s rodnim ulogama, na primjer, od djevojčica zahtijevati da pomognu obrisati stol, a od dječaka da donesu klupice. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je važno razgovarati s djecom o obiteljskom životu ne potičući rodne uloge i rodne stereotipe. Reći, na primjer, da djeca trebaju pomoći roditeljima u kućanskim poslovima (ne majkama). *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je, na primjer, prilikom podjele uloga za predstavu, potrebno paziti da djevojčice i dječaci igraju uloge primjerene vlastitom spolu/rodu. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je važno govoriti u oba roda ili naizmjenice, na primjer, prijatelji i prijateljice. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je važno koristiti ženski ili muški rod u stereotipnim zanimanjima, na primjer, policajka. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je od velike važnosti uz zanimanja i aktivnosti žena koristiti odgovarajuće imenice u ženskom rodu, na primjer, Luna je danas slavljenica, Emil je slavljenik. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Mišljenja sam da je nužno reagirati na komentare djece ili roditelja koji sadrže stereotipe, na primjer, ružičasto je za djevojčice; dečki su zločesti. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da djevojčice/dječake nije važno poticati na osvješćivanje rodni stereotipa jer će u njihovim životima ionako prevagnuti vrijednosti kulture u kojoj odrastaju. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da ljepotu, izgled i odjeću treba pohvaljivati samo kod djevojčica jer dječacima to nije važno. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Mišljenja sam da je iznimno važno djeci omogućavati prilike za izražavanje cijelog spektra emocija. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da su tuga i strah dopušteni dječacima podjednako kao i djevojčicama. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Vjerujem da je vrlo važno hrabrost i snagu pohvaljivati, kako kod dječaka, tako i kod djevojčica. *

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

INICIJALNO OBRAZOVANJE U FUNKCIJI OSVJEŠĆIVANJA PRISUTNOSTI RODNIH STEREOTIPA

Molim Vas da na Likertovoj skali (1 - Uopće se ne slažem, 2 - Ne slažem se, 3 - Niti se slažem, niti se ne slažem, 4 - Slažem se, 5 - U potpunosti se slažem) iskreno i što preciznije odredite u kojoj se mjeri (ne) slažete s navedenim tvrdnjama.

Smatram da sam tijekom svog studija naučio/la dovoljno o rodnoj terminologiji i njihovim aplikacijama.

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Studij *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* utjecao je na moje vrijednosti, stavove i uvjerenja po pitanju rodni stereotipa.*

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je moje inicijalno obrazovanje doprinijelo razvoju rodne osviještenosti i jačanju interkulturalne kompetencije.*

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da, zahvaljujući studiju, posjedujem kompetencije koje će mi omogućiti kvalitetan rad u odgojno - obrazovnoj praksi u kontekstu rodne jednakosti.*

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da je iznimno važno poticati rodnu ravnopravnost.*

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Smatram da svojim radom mogu doprinijeti rodnoj osviještenosti djece te širenju ravnopravnosti rodova.*

Uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 U potpunosti se slažem

Kako bi, jednoga dana, u svojem vrtiću promicali/e rodnu ravnopravnost?

Koji je/su Vaš/i savjet/i za unaprjeđenje studija *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* po pitanju rodni stereotipa i njihovog osvješćivanja? *